

बाँसगढी नगरपालिका, बर्दिया

बाल बिवाह व्यापकता सर्वेक्षण प्रतिबेदन

Report on Child Marriage Prevalence Survey

बाँसगढी नगरपालिका, बर्दिया
Bansgadhi Municipality, Bardiya

December 2022

बिषयसूचि (Contents)

शब्दावली तथा परिभाषा	3
कृतज्ञता	4
साराँश (Summary)	5
एकाइ १: परिचय (Introduction)	9
१.१ पृष्ठभूमि.....	9
१.२ परियोजनाको परिचय	9
१.३ सर्वेक्षणको उद्देश्य.....	10
एकाइ २: सर्वेक्षण क्षेत्र र विधि (Methodology)	11
२.१ पालिकाको पृष्ठभूमि	11
२.२ अध्ययन डिजाइन, अध्ययन क्षेत्र, अध्ययन सहभागीहरू	12
२.३ नमूना छनौट प्रक्रिया र नमूना	12
२.४ तथ्याङ्क सङ्कलन विधि.....	13
एकाइ ३: तथ्यांक विश्लेषण र सारहरू (Data Analysis and Findings).....	15
३.१ बिवाह गर्ने कानुनी उमेर बारे जानकारी.....	15
३.२ बालबिवाह.....	16
३.२.१ नगरपालिकामा बालबिवाहको अवस्था.....	16
३.२.२ बिवाहको प्रकार	18
३.२.३ बिवाह दर्ताको चलन	20
३.२.४ बिवाह हुँदा र बिवाह पछिको शैक्षिक अवस्था	21
३.२.५ गर्भावस्था र बालबच्चाको विवरण.....	23
३.२.५ बालबिवाहका अवस्था र कारणहरूको बारेमा जानकारी	23
३.२.६ बालबिवाहको अन्त्य गर्न सम्भावित उपायहरू	25
३.२.७ बालबिवाहले पार्ने नकारात्मक असरहरूको जानकारी	26
३.२.९ बालबिवाह कानुनी प्रावधान तथा परिणाम सम्बन्धी जानकारी	27
३.२.१० बालबिवाहका घटनाहरूको रिपोर्ट गर्ने संयन्त्रको बारेमा ज्ञान	28
३.२.११ बालबिवाह उन्मूलनको लागि समुदायमा कस्को भूमिका रहन्छ.....	29

३.२.१२ बालबिवाह उन्मूलनको लागि समुदायमा काम गर्ने संघसस्थाहरुको जानकारी.....	30
एकाइ ४ निष्कर्ष र सुझाव (Conclusion and Recommednations).....	31
४.१ निष्कर्ष.....	31
४.२ सुझाव.....	33

शब्दावली तथा परिभाषा

बाल बालिका : संयुक्त राष्ट्रसंघीय बालअधिकार सम्बन्धी महासन्धी १९८० को धारा १ मा राष्ट्रिय कानूनमा वयस्कताको उमेर अन्यथा तोकिएकोमा बाहेक बाल बालिका भन्नाले १८ वर्ष मुनिका प्रत्येक केटाकेटीहरुलाई सम्झनु पर्दछ ।

कृतज्ञता

प्लान ईन्टरनेशनल नेपालले गर्ल्स गेट इक्वल: बालबिवाह, छिटो हुने बिवाह र जवरजस्ति गरिने बिवाह रोकथाम (NORAD) परियोजना बर्दिया कालिकोट र जुम्ला जिल्लाहरुका १० वटा पालिकामा बालबिवाह र छिटो हुने बिवाहको चलन सर्वेक्षण सञ्चालन गर्ने प्रक्रियामा सहयोग गर्ने सबै सरोकारवालाहरुलाई अनुगमन, मूल्याङ्कन, अनुसन्धान तथा सिकाई ईकाईका तर्फबाट हार्दिक आभार व्यक्त गर्न चाहन्छौं। परियोजनाको कार्यान्वयन साझेदार बाँके युनेस्को क्लबले परियोजना सम्बन्धी जानकारी प्रदान गर्न, स्थानीय सरकारहरूसँग समन्वय गर्न र सर्वेक्षण गर्न आवश्यक गणकहरुको छनोटमा उत्तरदायी र सहयोगी भुमिका खेल्नु भएकोले वहाँहरु प्रति आभार व्यक्त गर्दछौं । प्लान ईन्टरनेशनल नेपालको पश्चिम क्षेत्रीय कार्यालय (RoW) का अम्बिका तिमिल्सिना-परियोजना प्रबन्धक, झलक विश्वकर्मा-परियोजना संयोजक, हसरत अली-अनुगमन, मूल्याङ्कन, अनुसन्धान संयोजक तथा दिनेश चौधरी-परियोजना संयोजक (BEE Group) र महेश नेपाली-परियोजना संयोजक तथा मोहम्मद ईर्साद राई-अनुगमन, मूल्याङ्कन, अनुसन्धान संयोजक (बाँके युनेस्को क्लब) जसले यो सर्वेक्षणमा महत्त्वपूर्ण सहयोग गर्नु भएकोले वहाँहरुलाई कृतज्ञता व्यक्त गर्दछौं । सर्वेक्षण प्रक्रियाको वा अन्तरवार्ताको क्रममा आफ्नो अमूल्य समय सहित जानकारी तथा सूचना प्रदान गरि दिनु हुने यस पालिकाका सम्पूर्ण सहभागीहरु तथा दाजु भाई दिदीबहिनी बाबु, आमा, समुदायका अगुवाहरु सबैप्रति हामी आभारी छौं । यो सर्वेक्षण गर्न प्रश्रवलीहरुमा विचार प्रदान गर्नु हुने तथा सर्वेक्षण गर्नको लागि अनुमति दिने यस पालिका लगायत यस पालिकाका सबै प्रतिनिधीज्यूहरुलाई विशेष धन्यवाद । धेरै व्यक्तिहरु र सरोकारवालाहरुको सहयोगले यो अन्तिम प्रतिवेदन तयार गर्न सम्भव भएको छ तसर्थ यस प्रक्रियामा सहभागी सबै व्यक्तिहरुलाई हामि धन्यवाद दिन चाहन्छौं।

कृष्ण श्रेष्ठ

प्लान ईन्टरनेशनल नेपाल

अनुगमन, मूल्याङ्कन, अनुसन्धान तथा सिकाई ईकाई

सारांश (Summary)

लुम्बिनी प्रदेशमा अन्तर्गत बर्दिया जिल्लाको बाँसगढी नगरपालिकामा बाल बिवाह व्यापकता दर सम्बन्धी एक सर्वेक्षण गरिएको थियो । समग्रमा, ७० प्रतिशत महिला र ३० प्रतिशत पुरुष उत्तरदाताहरूले यस सर्वेक्षणमा सहभागिता जनाएका थिए जहाँ सबै भन्दा बढी ६२ प्रतिशत तराई जनजाति त्यसपछि १९ प्रतिशत ब्राह्मण/क्षेत्री, ७ प्रतिशत तराई दलित, ५ प्रतिशत पहाडी दलित र ३ प्रतिशत मधेशि जातजातिको यस सर्वेक्षणमा सहभागिता थियो । यसरीनै उमेरगत रूपमा, ५३ (१३१ जना) प्रतिशत उत्तरदाता २०-४० वर्ष उमेर समूहका, ३० (७३ जना) प्रतिशत ४१-६० वर्ष उमेर समूहका, १२ (३० जना) प्रतिशत उत्तरदाता २० वर्ष भन्दा कम उमेरका र ४ (११ जना) प्रतिशत उत्तरदाता ६१ वर्षभन्दा माथिका उत्तरदाताहरू यस सर्वेक्षणमा सहभागिता थियो थिए । २७ मसिर २०७८ देखि २६ मसिर २०७९ सम्मको एक वर्ष भित्र बिवाह भएका सम्पूर्ण परिवारहरूलाई नमूनाको रूपमा छनोट गरिएको थियो

सर्वेक्षणको सार निम्न अनुसार छन् ।

२४५ घरपरिवार मध्ये समग्रमा ७९ प्रतिशत सहभागिलाई बिवाह गर्ने कानूनी उमेरको बारेमा थाह भएको पाईयो । बिवाह गर्ने कानूनी उमेर थाह भएका (७९ प्रतिशत) मध्ये ५६ प्रतिशत महिला तथा २३ प्रतिशत पुरुषहरूलाई बिवाह गर्ने कानूनी उमेरको बारेमा जानकारी भएको पाईयो ।

सन् २०२० मा ४२ प्रतिशत, सन् २०२१ मा ४० प्रतिशत र सन् २०२२ मा २९ प्रतिशत बाल बिवाहको दर पाईयो । बाल बिवाहको दर सन् २०२० र २०२१ को तुलनामा सन् २०२२ मा उल्लेख्य रूपमा घटेको पाईएको भएतापनि २९ प्रतिशत बाल बिवाह हुनु भनेको जुन नेपालको औषत बाल बिवाह दर (२९ प्रतिशत) बराबर हो ।

सन् २०२२ मा ४८२ जनाको बिवाह भएका थियो भने जसमा १४० बालबिवाहमा पर्दछन् जुन जम्मा बिवाहको २९ प्रतिशत हुन आउँछ भने सन् २०२१ मा यो ४० प्रतिशत र सन् २०२० मा ४२ प्रतिशत थियो । वडागत रूपमा हेर्दा सन् २०२१ मा भन्दा सन् २०२२ मा वडा नम्बर २ मा बाल विवाह बढेको पाईयो भने अरु बाँकि वडाहरूमा बाल बिवाह घटेको पाईयो ।

सन् २०२२ मा २१ प्रतिशत महिलाहरूको र ८ प्रतिशत पुरुषहरूको बाल बिवाह भएको पाईयो । बाल बिवाह सबै भन्दा बढी १५ प्रतिशत तराई जनजाति समुदायमा भएको पाईयो भने ५ प्रतिशत ब्राम्हण क्षत्रि तथा ३ प्रतिशत तराई दलित, २ प्रतिशत पहाडि दलित, १ प्रतिशत मधेशि, १ प्रतिशत पहाडि जनजाति , १ प्रतिशत अन्य र बाँकि अरु समुदायमा भएको पाईयो ।

सन् २०२२ अवधिमा यस पालिकामा जम्मा भएको बिवाह मध्ये करिब ३८ (४८२ मध्ये १८४) प्रतिशत अभिभावकले बिवाह गरी दिएको देखिन्छ भने बाँकि ६२ (५८९ मध्ये २९८) प्रतिशत आफ्नै ईच्छाले बिवाह गरेको पाईयो । बाल बिवाहको हकमा हेर्ने हो भने ५ प्रतिशत बिवाह अभिभावकले गरी दीएको र बाँकि २४ प्रतिशत आफ्नै ईच्छाले बिवाह गरेको तथ्याङ्कले देखाउछ ।

सन् २०२२ अवधिमा जम्मा बाल बिवाह भएका मध्ये ८३ प्रतिशत आफ्नै ईच्छाले बिवाह गरेको पाईयो भने १७ प्रतिशत अभिभावकले बाल बिवाह गरी दिएको घटना पाईयो । बाल बिवाह मध्ये ५९ प्रतिशत महिलाको र २४ प्रतिशत पुरुषहरूले आफ्नै ईच्छाले बिवाह गरेको पाईयो ।

२० वर्ष उमेर पछि बिवाह भएको (३४२ जना) मध्ये जम्मा ५३ प्रतिशत बिवाहको मात्र बिवाह दर्ता भएको मध्ये २४ प्रतिशत पुरुषहरूको बिवाह दर्ता भएको देखियो भने महिलाहरूको हकमा २९ प्रतिशत बिवाह दर्ता भएको पाईयो ।

सन् २०२२ मा अधिकतम १६ प्रतिशतको बाल विवाह माध्यामिक तहसम्म अध्ययन गरेकाहरु माझ भएको छ भने १० प्रतिशत बिध्यालय नगएकाहरुमा, ३ प्रतिशत आधारभूत तहसम्म पढाई भएकाहरु माझ बाल विवाह भएको पाईयो ।

बाँसगढी पालिकामा बाल विवाह गरेकाहरु मध्ये विवाहको बेला ९३ जना जो बिध्यालयमा थियो वा जसले पढाईलाई निरन्तरता दिई रहेका थियो भने विवाह पश्चात मात्र ७८ जसले पढाईलाई निरन्तरता दिई रहेका पाईयो । १५ (१६ प्रतिशत) जनाले बाल विवाह पश्चात पढाई छोडेको पाईयो यसको अर्थ बाल विवाह कारणले बाल बालिकाहरुको पढाई छोड्ने प्रबृति बढी रहेको प्रमाणित हुन्छ । बाल विवाह गरेकाहरु मध्ये विवाह पश्चात सबै भन्दा बढी १७ जना माध्यमिक तह अनि १ जना आधारभूत तह पढ्नेहरुले बाल विवाह पश्चात पढाई छोडेको पाईयो ।

सन् २०२२ मा विवाह भएका महिलाहरु (२६४) मध्ये १४ प्रतिशत महिलाहरु गर्भवती रहेको पाईयो भने बाल विवाह गर्नेहरु मध्ये ५ प्रतिशत महिलाहरु गर्भवती भएको पाईएको छ भने २० बर्ष पछि विवाह भएका ९ प्रतिशत महिलाहरु गर्भवति भएको पाईयो ।

६० प्रतिशत सहभागिले हाल पनि बाल विवाहको चलन बिध्यमान रहेको बताए भने २४ प्रतिशतले बाल विवाहको चलन नरहेको बताएका छन भने बाँकि १५ प्रतिशत सहभागिहरुले आफूलाई थाह नभएको बताएका छन् ।

सोध्दा ८४ प्रतिशत उत्तरहरु आफ्नै ईच्छाले भागेर विवाह गर्ने भएकोले, ३० प्रतिशत उत्तरहरु सामाजिक सँजालको बढ्दो प्रयोगको कारणले, २९ प्रतिशत उत्तरहरु गरीबीको कारणले, २६ प्रतिशत उत्तरहरु साथिहरुको लहलहैमा लागेर विवाह गर्ने गरेकोले र १३ प्रतिशत उत्तरहरु सामाजिक परम्पराको कारणले यस समुदायमा हाल पनि बाल विवाह हुने बताईन् ।

४८ प्रतिशत उत्तरहरु बाल वालिकाहरुलाई जनचेतना जगाएर, ४५ प्रतिशत उत्तरहरु अभिभावकहरुलाई जनचेतना जगाएर, ३७ प्रतिशत उत्तरहरु समुदायमा कडा कानुन लागु गरेर, ४० प्रतिशत उत्तरहरु अनिवार्य शिक्षा लागु गरेर र १८ प्रतिशत उत्तरहरु समुदायमा मेडियाबाट जनचेतना जगाएर समुदायमा रहेको बाल बिबाहको चलन अन्त्य गर्न सक्ने बताईन् ।

सबै भन्दा बढी ६६ प्रतिशत उत्तरहरु स्वास्थ्य सम्बन्धी समस्या आउने, ५६ प्रतिशत उत्तरहरु छिटो गर्भवती र बच्चा जन्मिने, ३६ प्रतिशत उत्तरहरु बिध्यालय जान छोड्ने वा पढाई छोड्ने, ३५ प्रतिशत काम तथा जिम्मेवारी बढ्ने र २३ प्रतिशत उत्तरहरु आर्थिक समस्या हुने बाल विवाहका मुख्य नकारात्मक असरहरु हुने बताएकाछन् ।

सबै भन्दा बढी ८३ प्रतिशत उत्तरहरु विवाह दर्ता नहुने, २८ प्रतिशत उत्तरहरु विवाह स्वतः बिवाह बदर हुने, २२ प्रतिशत उत्तरहरु कैद र जरिवाना (तीन वर्ष र तीस हजार रुपैया सम्म गर्ने र गराउने दुबैलाई) र १४ प्रतिशत उत्तरहरु २० वर्ष भन्दा अगाडी केटा वा केटीलेबिवाह गर्नु हुदैन वा गराउनु हुदैन भन्ने जानकारी भएको पाईयो । कुल उत्तरदाता (२४५) मध्ये मात्र २% (६ जना) लाई मात्र चारवटै (बिवाह दर्ता नहुने, बिवाह स्वतः बदर हुने, कानुनी जरिवाना र कैद (तीस हजार रुपैयाँ जरिवानासहित ३ वर्ष) र सोभन्दा कम उमेरमा बिवाह गर्न नपाइने (केटी र केटाहरुका लागि २० वर्षको उमेर) बाल बिवाहको कानुनी प्रावधान रहेको जानकारी भएको पाईयो ।

सबै भन्दा बढी ७७ प्रतिशत उत्तरहरु पुलिसमा, ५३ प्रतिशत उत्तरहरु पालिका तथा वडा कार्यालयमा, १७ प्रतिशत उत्तरहरु बाल अधिकार समितीमा, १५ प्रतिशत उत्तरहरु निगरानी समूहमा र ९ प्रतिशत उत्तरहरु

बाल हेल्पलाईनमा बाल बिवाह भएमा रिपोर्ट गर्नु पर्छ भन्ने जानकारी भएको पाईयो भने १३ प्रतिशत सहभागिहरुले बाल बिवाह भएमा कहाँ रिपोर्ट गर्ने भन्ने बारेमा थाहा नभएको बताएको पाईयो ।

कुल उत्तरदाता (२४५) मध्ये ७८ प्रतिशत प्रतिक्रियाहरू परिवार, ५९ प्रतिशत वडा कार्यालयले समुदायमा बालबिवाह रोक्न मद्दत गर्न वा भूमिका खेल्न सक्छ भन्ने जवाफहरु दिएको छ भने त्यसरीनै ३६ प्रतिशत पुलिसले, २३ प्रतिशत पालिकाले र १८ प्रतिशत बाल बालिका स्वयमले समुदायमा बालबिवाह रोक्न मद्दत वा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्न सक्छन् भन्ने प्रतिक्रियाहरू दिएकाछन् ।

मात्र १३ प्रतिशत (२४५ को ३१) उत्तरदाताले मात्र समुदायमा बालबिवाह र बालबिवाह उन्मूलन गर्ने क्षेत्रमा काम गर्ने संस्थाहरूको बारेमा जानकारी भएको बताएका छन् ।

सुझाबहरु

बाल बिवाहको चलन भएको वडाहरुमा विशेष योजना बनाएर वडा कार्यालयहरु तथा पालिकासँग मिलेर बाल बिवाह उन्मूलनको लागि काम गर्नु पर्ने देखिन्छ । साथै बाल बिवाह को चलन बढी भएको समुदायहरु जस्तै तराई जनजाति समुदाय भएको गाउँहरुमा विशेष योजना बनाएर बाल बिवाह उन्मूलनको लागि काम गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

बाल बिवाहभै सकेका बाल बालिकाहरुलाई लक्षित गरी बाल बिवाह भएता पनि ढिलो गर्भवति हुने वा ढिलो बच्चा जन्माउने विषयमा सचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

२४५ घरपरिवार मध्ये समग्रमा ७९ प्रतिशत सहभागिलाई बिवाह गर्ने कानुनी उमेरको बारेमा थाहा भएको पाईयो । बिवाह गर्ने कानुनी उमेर थाहा भएका (७९ प्रतिशत) मध्ये ५६ प्रतिशत महिला तथा २३ प्रतिशत पुरुषहरुलाई बिवाह गर्ने कानुनी उमेरको बारेमा जानकारी भएको पाईयो । यसर्थ कम जानकारी भएका समुदायमा पुरुषहरुलाई लगायत बाल बालिकाहरु सबैलाई बिवाह गर्ने कानुनी उमेरको बारेमा जनचेतना जगाउनु पर्ने देखिन्छ ।

सन् २०२२ अवधिमा जम्मा बाल बिवाह भएका मध्ये ८३ प्रतिशत आफ्नै ईच्छाले बिवाह गरेको पाईयो भने १७ प्रतिशत अभिभावकले बाल बिवाह गरी दिएको घटना पाईयो । बाल बिवाह मध्ये ५९ प्रतिशत महिलाको र २४ प्रतिशत पुरुषहरुले आफ्नै ईच्छाले बिवाह गरेको पाईयो । तसर्थ यो समुदायमा रहेका बाल बालिकाहरुलाई बाल बिवाहले जिवनमा पार्ने नकारात्मक असरहरुको बारेमा जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरु बढी जोड दिएर सञ्चालन गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

२० वर्ष उमेर पछि बिवाह भएको (३४२ जना) मध्ये जम्मा ५३ प्रतिशत बिवाहको मात्र बिवाह दर्ता भएको मध्ये २४ प्रतिशत पुरुषहरुको बिवाह दर्ता भएको देखियो भने महिलाहरुको हकमा २९ प्रतिशत बिवाह दर्ता भएको पाईयो । तसर्थ बिवाह दर्ता कम भएको समुदायमा वडा तथा पालिकासँग हातेमालो गरी बिवाह दर्ता अभियान चलाउनुको साथै अरु समुदायमा पनि बिवाह दर्ताको महत्व बुझाउनु पर्ने देखिन्छ ।

बाँसगढी पालिकामा बाल बिवाह गरेकाहरु मध्ये बिवाहको बेला ९३ जना जो बिध्यालयमा थियो वा जसले पढाईलाई निरन्तरता दिई रहेका थियो भने बिवाह पश्चात मात्र ७८ जसले पढाईलाई निरन्तरता दिई रहेका पाईयो । १५ (१६ प्रतिशत) जनाले बाल विवाह पश्चात पढाई छोडेको पाईयो यसको अर्थ बाल बिवाह कारणले बाल बालिकाहरुको पढाई छोड्ने प्रवृत्ति बढी रहेको प्रमाणित हुन्छ । बाल बिवाह गरेकाहरु मध्ये बिवाह पश्चात सबै भन्दा बढी १७ जना माध्यमिक तह अनि १ जना आधारभूत तह पढ्नेहरुले बाल विवाह पश्चात पढाई

छोडेको पाईयो । तसर्थ बाल बिवाहको चलन बढी भएको समुदायहरुमा बाल बिवाह पश्चात शिक्षाबाट बन्चित हुने कुराको जनचेतना जगाउँनु पर्ने देखिन्छ भने शिक्षामा बढी जोड दिनु पर्ने देखिन्छ ।

सन् २०२२ मा बिवाह भएका महिलाहरु (२६४) मध्ये १४ प्रतिशत महिलाहरु गर्भवती रहेको पाईयो भने बाल बिवाह गर्नेहरु मध्ये ५ प्रतिशत महिलाहरु गर्भवती भएको पाईएको छ भने २० बर्ष पछि विवाह भएका ९ प्रतिशत महिलाहरु गर्भवति भएको पाईयो । तसर्थ समुदायमा कम उमेरमा गर्भवति भएमा यसले आमा र बच्चामा निम्त्याउन सक्ने नकारात्मक असरहरुको बारेमा जनचेतना जगाउनु पर्ने देखिन्छ ।

कुल उत्तरदाता (२४५) मध्ये मात्र २% (६ जना) लाई मात्र चारवटै (बिवाह दर्ता नहुने, बिवाह स्वतः बदर हुने, कानुनी जरिवाना र कैद (तीस हजार रुपैयाँ जरिवानासहित ३ वर्ष) र सोभन्दा कम उमेरमा बिवाह गर्न नपाइने (केटी र केटाहरुका लागि २० वर्षको उमेर) बाल बिवाहको कानुनी प्रावधान रहेको जानकारी भएको पाईयो । तसर्थ यस क्षेत्रमा पनि ति समुदायहरुमा व्यापक जनचेतना जगाउँन वडा कार्यालय, पालिका र स्थानीय सँञ्चार माध्यमहरुसँग मिलेर काम गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

८४ प्रतिशत उत्तरहरु आफ्नै ईच्छाले भागेर बिवाह गर्ने भएकोले, ३० प्रतिशत उत्तरहरु सामाजिक सँजालको बढ्दो प्रयोगको कारणले, २९ प्रतिशत उत्तरहरु गरीबीको कारणले, २६ प्रतिशत उत्तरहरु साथिहरुको लहलहैमा लागेर बिवाह गर्ने गरेकोले र १३ प्रतिशत उत्तरहरु सामाजिक परम्पराको कारणले यस समुदायमा हाल पनि बाल बिवाह हुने गरेको उत्तरहरु प्राप्त भएका छन यसर्थ यि कारइहरुलाई मध्यनजर गरी जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरु व्यापकरुपमा सञ्चालन गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

सबै भन्दा बढी ७७ प्रतिशत उत्तरहरु पुलिसमा, ५३ प्रतिशत उत्तरहरु पालिका तथा वडा कार्यालयमा, १७ प्रतिशत उत्तरहरु बाल अधिकार समितीमा, १५ प्रतिशत उत्तरहरु निगरानी समूहमा र ९ प्रतिशत उत्तरहरु बाल हेल्पलाईनमा बाल बिवाह भएमा रिपोर्ट गर्नु पर्छ भन्ने जानकारी भएको पाईयो भने १३ प्रतिशत सहभागिहरुले बाल बिवाह भएमा कहाँ रिपोर्ट गर्ने भन्ने बारेमा थाहा नभएको बताएको पाईयो । यो समुदायमा बाल बिवाह भएमा रिपोर्ट गर्ने सम्यन्त्रको बारेमा कम जानकारी भएको देखिएकोले मिडिया मार्फत व्यापक जानकारी दिन सकेमा राम्रो हुन्छ ।

कुल उत्तरदाता (२४५) मध्ये ७८ प्रतिशत प्रतिक्रियाहरु परिवार, ५९ प्रतिशत वडा कार्यालयले समुदायमा बालबिवाह रोक्न मद्दत गर्न वा भूमिका खेल्न सक्छ भन्ने जवाफहरु दिएको छ भने त्यसरीनै ३६ प्रतिशत पुलिसले, २३ प्रतिशत पालिकाले र १८ प्रतिशत बाल बालिका स्वयमले समुदायमा बालबिवाह रोक्न मद्दत वा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्न सक्छन् भन्ने प्रतिक्रियाहरु आए अनुरूप यि समुदायहरुसँग हातमा हात मिलाएर काम गर्न सकेमा बाल बिवाह अन्त्य गर्न सकिन्छ ।

एकाइ १: परिचय (Introduction)

१.१ पृष्ठभूमि

नेपालमा प्रचलित बालबिवाह एक सामाजिक समस्याको रूपमा रहेका छ । नेपालमा बालबिवाहको प्रचलन बढी छ जस्मा २०-२४ वर्षका नेपाली महिला मध्ये ३७ प्रतिशतले १८ वर्षको उमेरमा पहिलो बिवाह गरेको पाइन्छ र १३ लाख बालबालिकाको १५ वर्षको उमेरमा बिवाह भएको पाइन्छ । बालबिवाहको प्रचलन दर बालकको तुलनामा बालिकाको बढि भएको पाइन्छ । त्यस्तै भौगोलिक स्थानका आधारमा, लिङ्गका आधारमा उल्लेख्य रूपमा उच्च बालबिवाहको प्रचलन भएको पाइन्छ । अन्य भिन्नताहरूमा क्षेत्र, शिक्षाको स्तर, घरायसी सम्पत्ति र जात जातिको आधारमा पनि बालबिवाहको प्रचलन फरक फरक पाइन्छ ।

नेपालको संविधान (संविधान २०१५) ले बालबिवाहलाई दण्डनीय अपराधको रूपमा स्पष्ट रूपमा लिइ यसलाई निषेध गरेको छ र पीडकहरूबाट उल्लङ्घन भएमा क्षतिपूर्ति पाउने गरी पीडितहरूको अधिकार स्थापित गरेको छ । संविधानले सबै प्रकारका हिंसाबाट मुक्त हुने महिलाको अधिकारलाई विशेष रूपमा मान्यता दिँदै प्रजनन स्वास्थ्य अधिकारलाई मौलिक अधिकारको रूपमा सुनिश्चित गरेको छ । संविधानले बालबालिकाको पहिचान र जन्म दर्ताको अधिकार सुनिश्चित गरी बालबिवाहबाट रोक्ने, शिक्षा र स्वास्थ्य सेवाको अधिकार, जोखिमपूर्ण कामबाट संरक्षणको अधिकार र उपेक्षा, अनैतिक प्रयोग, वा धार्मिक वा सांस्कृतिक प्रथाहरूको नाममा शारीरिक, मानसिक, वा यौन दुरव्यवहार वा शोषण जस्ता कुनै पनि रूपको घटनाबाट सुरक्षा गर्ने गरी बाल अधिकारको सुनिश्चिता गरेको छ । संविधानले यी मौलिक हकहरूको उल्लङ्घन भएमा न्यायिक र गैरन्यायिक समाधानको पनि व्यवस्था गरेको छ ।

नेपाल सरकारले नेपालमा बालबिवाह अन्त्य गर्ने राष्ट्रिय रणनीति २०७२ लाई अपनाएको छ, जसले बालबिवाह विरुद्ध लड्न र कानुनी जवाफदेहिता प्रवर्द्धन गर्न एक सर्वाङ्गीण नीति ढाँचा प्रदान गर्दछ । विश्वव्यापी दिगो विकासको प्रतिबद्धताको रूपमा यसले सन् २०३० सम्ममा बालबिवाह उन्मूलन गर्नेछ । यसले बालबिवाह अन्त्य गर्न बहु-क्षेत्रीय दृष्टिकोण अपनाउने कुरामा जोड दिन्छ । रणनीतिले छ वटा स्तम्भहरू समावेश गर्दछ, अर्थात् बालबालिकाहरू र किशोरकिशोरीहरूको सशक्तिकरण, बालबालिका र किशोरकिशोरीहरूको लागि गुणस्तरीय शिक्षा, बालकहरू, किशोरहरू र पुरुषहरूलाई संलग्न गराउने परिवार र समुदायलाई सहभागि गर्ने, सेवाहरूमा पहुँच र कानून र नीतिहरूलाई बलियो बनाउने र कार्यान्वयन गर्ने । स्थानीय स्तरमा, बालमैत्री स्थानीय शासन दिशानिर्देशको प्रावधान छ जसमा बालबिवाह घटाउने सूचकहरू ८० प्रतिशत पुरा भएपछिमात्र घोषणा गर्नुपर्नेछ ।

प्लान इन्टरनेशनलको परियोजना क्षेत्रमा पर्ने बर्दियाको बाँसगढी पालिकामा बाल बिवाह, कम उमेरमा हुने बिवाहको प्रचलनको अवस्था बारे बुझ्न सर्वेक्षण गरिएको थियो । सर्वेक्षणको नतिजा र सुझाबहरूका आधारमा प्लान इन्टरनेशनल नेपालले उक्त गाउँपालिकामा बालबिवाह न्यूनीकरण गर्न स्थानीय सरकार तथा सम्बन्धीत स्थानिय सँघसस्थाहरूसँगको समन्वयमा परियोजनाका गतिविधिहरू कार्यान्वयन गर्नेछ ।

१.२ परियोजनाको परिचय

यो परियोजनाको अन्तिम लक्ष्य परियोजना सन्चालित नेपालका बर्दिया, कालिकोट र जुम्ला जिल्लाहरूमा बाल बिवाह, छिटो गरि हुने बिवाह तथा जवरजस्ति गरिने बिवाहको दर घटाउनु रहेको छ । यो एउटा बृहत्तर

कार्यपद्धतीको आधारमा सन्चालन गरिने छ जसले किशोर किशोरीहरूको संरक्षणको लागि उनीहरूको संगठन तथा सशक्तिकरण गर्छ, शिक्षा र आर्थिक सशक्तिकरणका माध्यमबाट उनीहरूको भविष्यको लागि विकल्प दिन्छ र उनीहरूलाई यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्यको ज्ञान दिनुका साथै जीवनोपयोगि सीप बृद्धि गर्छ । यसका साथै यो परियोजनाले पारिवारको आर्थिक विपन्नताको कारणले बाल बिवाह, छिटो गरि हुने बिवाह तथा जबरजस्ति गरिने बिवाहको जोखिममा रहेका छोरीहरूको परिवारलाई आयआर्जन बृद्धिका लागि सहयोग गर्छ जसले गर्दा ती छोरीहरूको बाल बिवाह, छिटो गरि हुने बिवाह तथा जबरजस्ति गरिने बिवाह नहोस ।

यो परियोजनाले समुदाय परिचालनका माध्यमबाट बाल बिवाह, छिटो गरि हुने बिवाह तथा जबरजस्ति गरिने बिवाहका अन्तर्निहित कारणहरूलाई सम्बोधन गर्दै छोरीहरूलाई सम्मान दिने तथा केटी र केटाहरूको ढिलो बिवाह गर्ने खालका मूल्यमान्यताहरू अनुसरण गर्न प्रोत्साहन गर्नेछ । त्यसै गरी यो परियोजनाले बालसंरक्षण सम्बन्धीका कानून तथा नीति नियमहरूको सबलीकरण तथा तिनिहरूको कार्यान्वयनको लागि पैरवी गर्ने छ । यो परियोजनाबाट नेपालको बर्दिया, कालिकोट र जुम्लाका बिभिन्न १० वटा पालिकाका ८८ समुदायमा रहेका ११२ वटा विद्यालय र ३४,८२२ बालबालिका लाभान्वित हुनेछन ।

परियोजनाको मुख्य उद्देश्य:

“नेपालको बर्दिया, कालिकोट र जुम्ला जिल्लामा बाल बिवाह, छिटो गरि हुने बिवाह तथा जबरजस्ति गरिने बिवाहका दरलाई घटाउनु ।”

आशा गरिएका परिणामहरू:

- विद्यालयमा बालिकाहरूको निरन्तरता ।
- किशोर किशोरीहरूलाई यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य अधिकारको बारेमा ज्ञान अभिवृद्धि ।
- बाल बिवाह, छिटो गरि हुने बिवाह तथा जबरजस्ति गरिने बिवाहको जोखिममा रहेका बालिका तथा तिनिहरूका परिवारहरूको आर्थिक अभिवृद्धिका अवसरहरूको सवलीकरण ।
- समुदायले छोरीहरूलाई महत्व दिने र तिनिहरूको ढिलो बिवाहको लागि सहयोग गर्ने खालका मूल्य मान्यताको अनुसरण ।
- राष्ट्रिय, प्रादेशिक तथा स्थानीय स्तरमा बाल अधिकार उलंघन खास गरी बाल बिवाह, छिटो गरि हुने बिवाह तथा जबरजस्ती गरिने बिवाहलाई रोकथाम गर्न सरोकारवालाको सक्रियतामा बृद्धि ।

१.३ सर्वेक्षणको उद्देश्य

सर्वेक्षणको समग्र उद्देश्य कालीकोटको रास्कोट गाउँपालिकामा बालबिवाहको व्यापकता वा चलनको स्थिति पत्ता लगाउनु ।

बालबिवाहको व्यापकता वा चलनमा कुन कुन तत्वहरूले प्रभाव पारेको छ पत्ता लगाउनु ।

सर्वेक्षणको नतिजाको आधारमा बाल बिवाह, छिटो गरि हुने बिवाह तथा जबरजस्ती गरिने बिवाहलाई रोकथाम गर्ने परियोजनाका गतिविधिहरू योजना तथा लागु गर्नु ।

सर्वेक्षणको नतिजाको आधारमा स्थानिय सरकारको निती बजेट तथा कार्यक्रमहरू तर्जुमा तथा कार्यान्वयनमा मद्दत गर्ने वा सहजिकरण गर्ने ।

एकाइ २: सर्वेक्षण क्षेत्र र विधि (Methodology)

२.१ पालिकाको पृष्ठभूमि

नेपालको लुम्बिनी प्रदेशको बर्दिया जिल्लामा पर्ने यो बाँसगढी नगरपालिका नेपाल सरकार (मन्त्रीपरिषद्) को मिति २०७१ साल मंसिर १६ गतेको निर्णयानुसार देशभरी गठन भएका ६१ नगरपालिकाहरू मध्ये एक नगरपालिका हो । साविक बेलुवा, मोतिपुर र डेउढाकला सहित ३ गाविस समाहित गरि यो नगरपालिकाको निर्माण भएको हो भने यो नगरपालिका बर्दिया जिल्लाको सदरमुकाम गुलरियाबाट २५ कि.मी. उत्तर पूर्वमा अवस्थित छ र पूर्व पश्चिम राजमार्ग यस नगरपालिका बीच हुँदै गएको छ । पूर्वमा सल्यानको काप्रेचौर, मानखोला (बाँके), पश्चिममा ग्याङ नदी (बार बर्दिया नगरपालिका), उत्तरमा बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्ज र दक्षिणमा बढैया ताल गाउँपालिका सँग यो नगरपालिका जोडिएको छ । उत्तरमा केहि चुरे क्षेत्र र दक्षिणमा तराई रहेको यस नगरपालिकाको अन्य बिष्टृत विवरण देहाय अनुसार रहेको छ । नगरपालिकाको क्षेत्रफल २०६ वर्ग कि.मी. रहेको छ । बाँसगढी नगरपालिका समुद्र सतह देखि १५४ मी. उचाइमा रहेको छ । यस क्षेत्रको हावापानी उष्ण मनसुनी देखि समशितोष्ण प्रकारको रहेको छ । वार्षिक सरदर वर्षा ११३० मि.मि. हुने गरेको यस नगरपालिका क्षेत्रको अधिकतम तापक्रम ४३ डीग्री सम्म पुग्ने गर्दछ भने न्यूनतम तापक्रम ७.५ डिग्री सेल्सियसमा झर्ने गर्दछ ।

बर्दिया जिल्लामा बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्ज स्थापना हुनु पूर्व यहाँका थारु जातिमा ससुराली जाँदा सूपो लिनुपर्ने परम्परा रहेको थियो । सूपो बनाउन जंगलतिरबाट बाँस लिएर आई हाल बाँसगढी बजार क्षेत्रमा बसी बाँसको चोया बनाउने काम गरेकोले बाँसगढी नाम रहन गएको स्थानीय मानिसहरूको भनाई रहेको छ । त्यसैगरी यस नगरपालिकाको वडा नं. ५ मा पर्ने बाँसगढी गाउँमा पहिले बाँसको घारी रहेको हुँदा पछि गएर बाँसगढी हुन गएको एकाधरीको भनाई रहेको छ । यसैगरी रेउकुलो नामबाट चर्चित पुराने गीतमा बाँसगढी गाउँ भन्ने उल्लेख भएको हुँदा यो ठाउँको नाम बाँसगढी हुन गएको भन्ने पनि भनाई छ ।

बाँसगढी नगरपालिकामा विभिन्न खालका प्राकृतिक तथा साँस्कृतिक सम्पदाहरू रहेका छन् । बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्जको मध्यवर्ती क्षेत्र, चेपाङ्ग गाउँ, मन्दिर, चर्च तथा गुम्वा जस्ता सम्पदाहरू यस नगरपालिकाका पर्यटकीय क्षेत्रहरू हुन् । विभिन्न उत्सव र चाडपर्वमा मन्दिर आसपासका क्षेत्रबाट मानिसहरू आउने गर्दछन् । शिवरात्री, दशैं, माघे संक्रान्ती, चैते दशैं जस्ता चाडपर्वमा विशेषगरी यसक्षेत्रमा मानिसहरूको जमघट हुने गर्दछ । थारुजातिको मौलिक संस्कृतिले पनि यस क्षेत्रको विशिष्ट साँस्कृतिक पहिचान बोकेको छ । वडा नं. ५ मा अवस्थित केदारेश्वर धाम यस नगरपालिकाको प्रमुख साँस्कृतिक धरोहरका रूपमा रहेको छ । बबई नदी, ग्याङ नदी, मान खोला, डुन्डुवा खोला, घट्टे खोला, लौहवा खोला, अक्षेखिया खोला, शेभाङ खोला, दोन्द्रे खोला, खोटे खोला, भङ्गाहा खोला, दोभान खोला, चिसी खोला, चप्ला नाला, फोहिया नाला, कन्जरवा नाला, बोक्सीनिया नाला यस न.पा.का प्रमुख नदीनालाहरू हुन् । न.पा. भित्रका लक्ष्मणा ताल, मोतिपुर ताल, दमौली ताल, बाँसगढी ताल प्रमुख तालहरू हुन् भने च्यामा र राँझा सिमसार क्षेत्र रहेका छन् ।

बाँसगढी न.पा.को अधिकांश खेतियोग्य जमीन समथर भएकोले माटोको वनावटमा धेरै समानता पाइन्छ । दोमट र चिम्टाइलो माटो पाईने यस नपामा उर्वर भूमिको प्रचुरताले गर्दा राम्रो कृषि उत्पादन भएको पाइन्छ । न.पा. को वार्षिक नगर विकास योजना २०७३।०७४ अनुसार कुल भुभाग मध्ये कृषियोग्य जमिन ४० प्रतिशत, वनजंगल ५० प्रतिशत, झाडी ३ प्रतिशत, घाँसे मैदान चौर ३ प्रतिशत, खोला खोल्सी पोखरी २ प्रतिशत, बगर बालुवायुक्त जमिन १ प्रतिशत र बाक्लो शहरी बस्ती १ प्रतिशत रहेको छ । धान, गहुँ, मकै, मसुरो, केराउ, तोरी, अरहर, मास, आलु, चना यस क्षेत्रको प्रमुख बाली हुन् ।

२.२ अध्ययन डिजाइन, अध्ययन क्षेत्र, अध्ययन सहभागीहरू

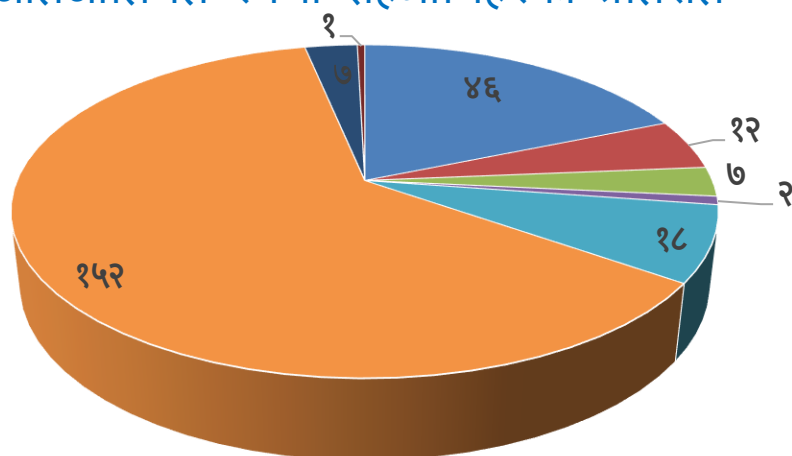
यस अध्ययनले घरपरिवार सर्वेक्षण विधि प्रयोग गरेर तथ्याङ्क सङ्कलनको बेनामि मात्रात्मक विधि प्रयोग गरिएको थियो । यो अध्ययन प्लान इन्टरनेशनल नेपालको अनुगमन, मूल्याङ्कन, अनुसन्धान र सिकाइ ईकाईको नेतृत्वमा सर्वेक्षण गरिएको थियो भने परियोजना क्षेत्रमा स्थानीय कार्यान्वयन साझेदार संस्थाहरूको सहयोगमा र स्थानिय पालिकाहरूको समन्वयमा परिमाणात्मक सर्वेक्षणका लागि स्थानीय गणकहरूलाई नियुक्त गरि सर्वेक्षण गरिएको थियो । सर्वेक्षण गर्नु पूर्व गणकहरूलाई प्रश्र्नावली, अन्तर्वार्ता विधि, नमूना छनौट विधी, लिखित सहमति, बालबालिका, युवाको सुरक्षा सम्बन्धी विषयहरू समेटेर दुई दिने तालिम सञ्चालन गरिएको थियो । कालिकोटको रास्कोटा, सान्नित्रिवेणी र नरहरिनाथ, जुम्ला जिल्लाको सिन्जा, हिमा र कनकसुन्दरी तथा बर्दियाको बढैयाताल, बाँसगढी, गुलरिया र राजापुर गरी १० गाउँपालिका/नगरपालिकाका सबै वडाहरूलाई यो सर्वेक्षणमा समेटिएको थियो ।

यो सर्वेक्षणमा मुख्यतया घरमुलिलाई सहभागिको रूपमा समाबेस गरिएको थियो ।

२.३ नमूना छनौट प्रक्रिया र नमूना

२७ मसिर २०७८ देखि २६ मसिर २०७९ सम्मको एक वर्ष भित्र बिवाह भएका सम्पूर्ण परिवारहरूलाई नमूनाको रूपमा छनोट गरिएको थियो । बाँसगढी पालिकाबाट सबै वडाहरू चयन गरिएको थियो र कुल मिलाएर, २४५ (महिला १७२ र पुरुष ७३) उत्तरदाता/परिवारको अन्तर्वार्ता लिएको थियो । समुदायमा गणकहरूले बिवाह भएको घर पत्ता लगाउँन स्रोबल नमूना प्रविधि प्रयोग गरिएको थियो । गणकहरूले बिवाह भएको घर घरपरिवारको बारेमा समुदायमा कोहि एक जनासँग लिई सो घरमा अन्तर्वार्ता लिन्छन् । त्यसपछि सो अन्तर्वार्ता दिने व्यक्ति सगै त्यस समुदायमा अरु दोस्रो बिवाह भएको घरको बारेमा जानकारीलिई अन्तर्वार्ताको लागि दोस्रो घरमा जाने गर्दछन् ।

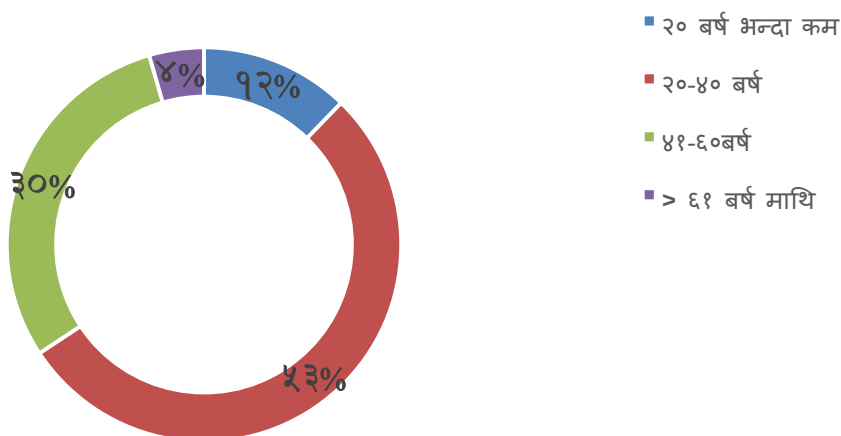
जातजातिगत रूपमा सहभागिहरूको प्रतिशत

■ ब्राह्मण क्षेत्री ■ पहाडी दलित ■ पहाडी जनजाति ■ अन्य ■ तराई दलित ■ तराई जनजाति ■ मधेशी ■ मुस्लिम

सबै भन्दा बढी ६२ प्रतिशत तराई जनजाति त्यसपछि १९ प्रतिशत ब्राह्मण/क्षेत्री, ७ प्रतिशत तराई दलित, ५ प्रतिशत पहाडी दलित, ३ प्रतिशत मधेशी, ३ प्रतिशत पहाडी जनजाति र १ प्रतिशत अन्य जातजातिको यस सर्वेक्षणमा सहभागिता थियो ।

उमेर अनुसार सहभागिहरूको प्रतिशत

यसरीनै उमेरगत रूपमा, ५३ (१३१ जना) प्रतिशत उत्तरदाता २०-४० वर्ष उमेर समूहका, ३० (७३ जना) प्रतिशत ४१-६० वर्ष उमेर समूहका, १२ (३० जना) प्रतिशत उत्तरदाता २० वर्ष भन्दा कम उमेरका र ४ (११ जना) प्रतिशत उत्तरदाता ६१ वर्षभन्दा माथिका उत्तरदाताहरू यस सर्वेक्षणमा सहभागिता थियो थिए ।

वडा नम्बर	महिला	%	पुरुष	%	जम्मा
वडा न-१	१५	७१%	६	२९%	२१
वडा न-२	२७	६६%	१४	३४%	४१
वडा न-३	२२	७६%	७	२४%	२९
वडा न-४	२८	७६%	९	२४%	३७
वडा न-५	१४	८८%	२	१३%	१६
वडा न-६	१०	६३%	६	३८%	१६
वडा न-७	८	४७%	९	५३%	१७
वडा न-८	३१	७६%	१०	२४%	४१
वडा न-९	१७	६३%	१०	३७%	२७
जम्मा	१७२	७०%	७३	३०%	२४५

समग्रमा, ७० (१७२ जना) प्रतिशत महिला र ३० (७३ जना) प्रतिशत पुरुष उत्तरदाताहरूले यस सर्वेक्षणमा सहभागिता जनाएका थिए भने सबै भन्दा बढी वडा नम्बर २ र ८ बाट ४१/४१ जनाको सहभागिता थियो ।

२.४ तथ्याङ्क सङ्कलन विधि

सर्वेक्षण प्रश्नावली कोबो टूलबक्स (KoBo Toolbox) मा डिजाइन गरिएको थियो, मोबाइलमा आधारित डाटा सङ्कलनका लागि निःशुल्क र खुला स्रोत सफ्टवेयर कोबो टूलबक्स प्रयोग गरिएको थियो । मोबाइलमा आधारीत कोबो कलेक्ट एप प्रयोग गरेर घरपरिवार सर्वेक्षण गरिएको थियो। यो अन्तर्वार्ता अवधिमा घरमा उपस्थित अभिभावक वा घरपरिवार प्रमुख वा घरपरिवारका सदस्यहरूलाई समाबेस गरिएको थियो।

स्थानीय साझेदार सस्थाहरूको सहयोगमा स्थानीय गणकहरू नियुक्त गरिएको थियो। उनीहरूलाई डाटा सङ्कलन आवेदन, प्रश्नावली उपकरण र घरपरिवार छनोट प्रक्रियाबारे दुई दिने तालिम दिइएको थियो तालिमकै दौरान मोबाईलमा आधारित कोबो कलेक्ट एपसँग परिचित गराइएको थियो। प्रश्नावलीहरू पूर्व-परीक्षण (Pre-test) पछि परिमार्जन गरिएको थियो भने त्यसपछि फिल्डमा डाटा सङ्कलन गरिएको थियो। प्रतिवेदनको तयारी वर्णनात्मक सांख्यिकीय विधिहरू (चार्ट, एक्सेल उपकरणमा ग्राफहरू) प्रयोग गरेर विश्लेषण गरिएको थियो।

२.५ बाल संरक्षण, सहमति र गोपनीयता

स्थानीय साझेदारहरूले तथ्याङ्क सङ्कलन गर्नु अघि गाउँपालिका/नगरपालिकाबाट लिखित सहमति प्राप्त गरेका थिए। गणकहरूले तथ्याङ्क सङ्कलन गर्नु अघि अध्ययनमा सहभागीहरूबाट लिखित सहमति प्राप्त गरेका थिए र यदि उत्तरदाताको उमेर १८ वर्ष भन्दा कम छ भने, उसको/उनको अभिभावकबाट अनुमति प्राप्त गरिएको थियो। अध्ययन टोलीले सबै सहभागीहरूलाई अध्ययनको उद्देश्यहरू, तिनीहरूको स्वैच्छिक संलग्नता, तथ्याङ्क गोपनीयता, तथ्याङ्कको प्रयोग र उनीहरूको नाम प्रतिवेदनमा उल्लेख नहुने जस्ता कुरा बारे जानकारी गराएको थियो।

तथ्याङ्क सङ्कलनका सबै चरणहरूमा बालबालिका र युवाहरूलाई हानिबाट जोगिन र यस अध्ययनमा सबै सहभागीहरूको सुरक्षित सहभागिता सुनिश्चित गर्नका लागि उपयुक्त न्यूनीकरणका उपायहरू अवलम्बन गर्नका लागि गणकहरूलाई अभिमुखीकरण गरिएको थियो।

२.६ तथ्याङ्क गुणस्तर, तथ्याङ्क व्यवस्थापन र तथ्याङ्क विश्लेषण

घरपरिवारसँग सोधिएको प्रश्नावलीहरू परियोजना टोली, स्थानीय सरकार लगायत साझेदारहरूसँग उहाँहरूको समीक्षा सुझाव र प्रतिक्रियाको लागि प्रदान गरिएको थियो। प्रतिक्रिया/सुझावहरू अन्तिम संस्करणमा समावेश गरि कोबो कलेक्टमा फारम डिजाइन गरिएको थियो। समुदायमा तथ्याङ्क सङ्कलन गर्नुअघि अध्ययन टोलीद्वारा पूर्व-परीक्षण गरिएको थियो। परियोजना स्थानहरूमा तथ्याङ्क सङ्कलन लागि मोबाइल एप्समा आधारित कोबो टूलबक्स प्रयोग गरिएको थियो।

सङ्कलन गरिएको तथ्याङ्क इलेक्ट्रोनिक प्रोटोकल र उपकरणहरू प्रयोग गरी व्यवस्थित गरिएको थियो। वर्णनात्मक सांख्यिकीय उपकरणहरू जस्तै फ्रिक्वेन्सी, प्रतिशत, ग्राफ आदि, सम्भव भएसम्म विश्लेषण गर्न प्रयोग गरियो।

२.७ अध्ययनको सीमितता

अध्ययनका निष्कर्षहरू परियोजना अध्ययन स्थानहरू भित्रको जनसंख्यामा सीमित छन् र कुनै अन्य जनसांख्यिकीयमा लागू नहुन सक्छ।

अध्ययनका निष्कर्षहरू अन्तर्वार्ताका सहभागीहरूको व्याख्यामा सीमित छन्।

अध्ययन क्षेत्र/परियोजना स्थानहरूमा अन्य विकास परियोजनाहरू र कार्यक्रमहरू चलिरहेका छन् जसले बालबिवाहको न्यूनीकरणमा योगदान पुऱ्याएको हुन सक्छ।

एकाइ ३: तथ्यांक विश्लेषण र सारहरू (Data Analysis and Findings)

३.१ बिवाह गर्ने कानुनी उमेर बारे जानकारी

तालिका १: विवाह गर्ने कानुनी उमेरको बारेमा जानकारी

वडा नम्बर	भएको	%	नभएको	%	जम्मा
वडा न-१	१४	६७%	७	३३%	२१
वडा न-२	३९	९५%	२	५%	४१
वडा न-३	१३	४५%	१६	५५%	२९
वडा न-४	३३	८९%	४	११%	३७
वडा न-५	१४	८८%	२	१३%	१६
वडा न-६	११	६९%	५	३१%	१६
वडा न-७	१२	७१%	५	२९%	१७
वडा न-८	३७	९०%	४	१०%	४१
वडा न-९	२१	७८%	६	२२%	२७
जम्मा	१९४	७९%	५१	२१%	२४५

यो अध्ययनमा सहभागि भएका २४५ घरपरिवार मध्ये समग्रमा ७९ प्रतिशत सहभागिलाई बिवाह गर्ने कानुनी उमेरको बारेमा थाह भएको पाईयो जुन वडागत हिसाबले हेर्दा सबै भन्दा बढी वडा नम्बर २ (९५ प्रतिशत), वडा नम्बर ८ (९० प्रतिशत), वडा नम्बर ४ (८९ प्रतिशत) र वडा नम्बर ५ (८८ प्रतिशत) का सहभागिलाई थाह भएको पाईयो । वडागत हिसाबले हेर्दा वडा नम्बर ३, १ र ६ का सहभागिहरूलाई बिवाह गर्ने कानुनी उमेरको बारेमा कम जानकारी भएको पाईयो ।

तालिका २: लैङ्गिकता अनुसार विवाह गर्ने कानुनी उमेरको बारेमा ज्ञान

वडा नम्बर	थाह भएको					थाह नभएको					जम्मा		
	महिला	%	पुरुष	%	जम्मा	%	महिला	%	पुरुष	%		जम्मा	%
वडा न-१	१०	४८%	४	१९%	१४	६७%	५	२४%	२	१०%	७	३३%	२१
वडा न-२	२७	६६%	१२	२९%	३९	९५%	०	०%	२	५%	२	५%	४१
वडा न-३	९	३१%	४	१४%	१३	४५%	१३	४५%	३	१०%	१६	५५%	२९
वडा न-४	२५	६८%	८	२२%	३३	८९%	३	८%	१	३%	४	११%	३७
वडा न-५	१२	७५%	२	१३%	१४	८८%	२	१३%	०	०%	२	१३%	१६
वडा न-६	८	५०%	३	१९%	११	६९%	२	१३%	३	१९%	५	३१%	१६
वडा न-७	७	४१%	५	२९%	१२	७१%	१	६%	४	२४%	५	२९%	१७
वडा न-८	२७	६६%	१०	२४%	३७	९०%	४	१०%	०	०%	४	१०%	४१
वडा न-९	१३	४८%	८	३०%	२१	७८%	४	१५%	२	७%	६	२२%	२७
जम्मा	१३८	५६%	५६	२३%	१९४	७९%	३४	१४%	१७	७%	५१	२१%	२४५

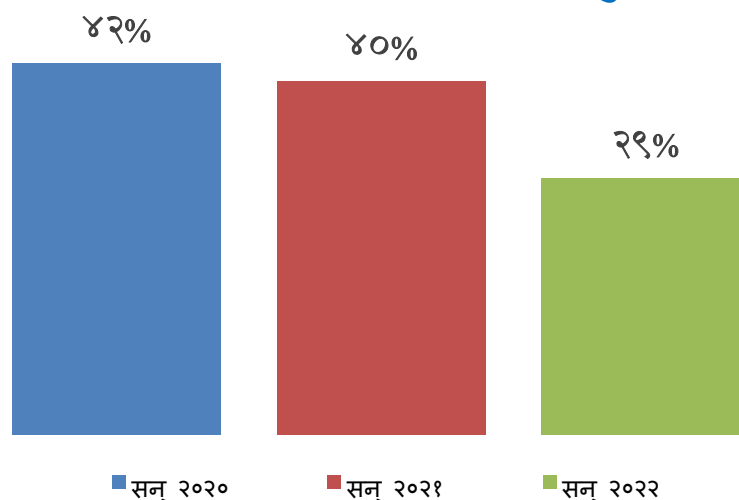
समग्रमा बिवाह गर्ने कानुनी उमेर थाह भएका (७९ प्रतिशत) मध्ये ५६ प्रतिशत महिला तथा २३ प्रतिशत पुरुषहरूलाई बिवाह गर्ने कानुनी उमेरको बारेमा जानकारी भएको पाईयो । वडागत रूपमा लैङ्गिक अनुसार बिवाह गर्ने कानुनी उमेर थाह भएको र थाह नभएको विवरण तालिका नम्बर २ मा प्रस्तुत गरिएको छ । सबै

भन्दा बढि वडा नम्बर ५ मा ७५ प्रतिशत महिला र वडा नम्बर ४ मा ६८ प्रतिशत महिलालाई र पुरुषहरु हकमा वडा नम्बर ९ मा ३० प्रतिशत तथा वडा नम्बर २ मा २९ प्रतिशतलाई बिवाह गर्ने कानूनी उमेर थाह भएको पाईयो ।

३.२ बालबिवाह

३.२.१ नगरपालिकामा बालबिवाहको अवस्था

विगत ३ वर्षको बाल विवाह र छिटो विवाहको तुलनात्मक स्थिति

यस पालिकाको विगत तिन बर्षको तथ्याङ्क विश्लेषण गरी हेर्दा सन् २०२० मा ४२ प्रतिशत, सन् २०२१ मा ४० प्रतिशत र सन् २०२२ मा २९ प्रतिशत बाल बिवाहको दर पाईयो । बाल बिवाहको दर सन् २०२० र २०२१ को तुलनामा सन् २०२२ मा उल्लेख्य रुपमा घटेको पाईएको भएतापनि २९ प्रतिशत बाल बिवाह हुनु भनेको जुन नेपालको औषत बाल बिवाह दर (२९ प्रतिशत^१) बराबर हो ।

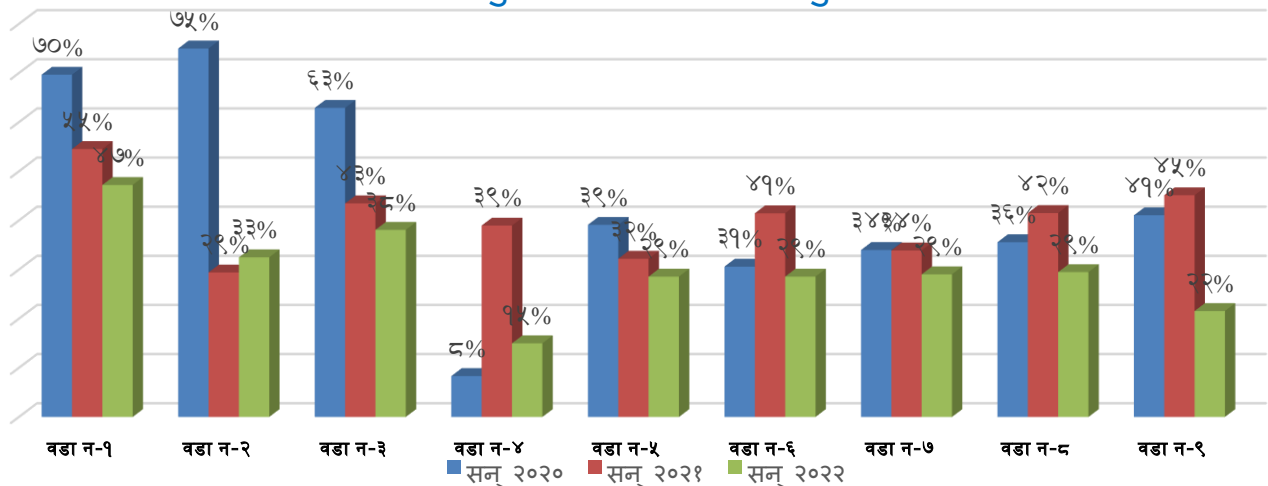
तालिका ३: वडागत बाल विवाहको ३ बर्षको विवरण

वडा नम्बर	सन् २०२०			सन् २०२१			सन् २०२२		
	जम्मा विवाह	बाल बिवाह	प्रतिशत	जम्मा विवाह	बाल बिवाह	प्रतिशत	जम्मा विवाह	बाल बिवाह	प्रतिशत
वडा न-१	८९	६२	७०%	२२	१२	५५%	३६	१७	४७%
वडा न-२	४	३	७५%	३४	१०	२९%	८०	२६	३३%
वडा न-३	१५१	९५	६३%	६९	३०	४३%	६३	२४	३८%
वडा न-४	२४	२	८%	७७	३०	३९%	८०	१२	१५%
वडा न-५	१५६	६१	३९%	५९	१९	३२%	३५	१०	२९%
वडा न-६	१८३	५६	३१%	१२३	५१	४१%	२८	८	२९%
वडा न-७	१५३	५२	३४%	५९	२०	३४%	३१	९	२९%
वडा न-८	१०४	३७	३६%	५३	२२	४२%	७८	२३	२९%
वडा न-९	९५	३९	४१%	११३	५१	४५%	५१	११	२२%
जम्मा	९५९	४०७	४२%	६०९	२४५	४०%	४८२	१४०	२९%

^१ <https://nepal.unfpa.org/en/publications/national-strategy-ending-child-marriage-0>

यस पालिकामा सन् २०२२ मा ४८२ जनाको बिवाह भएका थियो भने जसमा १४० बालबिवाहमा पर्दछन् जुन जम्मा बिवाहको २९ प्रतिशत हुन आउँछ भने सन् २०२१ मा यो ४० प्रतिशत र सन् २०२० मा ४२ प्रतिशत थियो । सन् २०२२ मा वडा नं १, ३ र २ मा बालबिवाह वढि भएको देखिन्छ जुन क्रमश ४७ प्रतिशत ३८ प्रतिशत र २३३ प्रतिशत छ भने वडा नं ४, ५ र ९ मा कम बालबिवाह देखिन्छ । तालिका ३ मा विष्टृत रुपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

३ बर्षको वडागत अनुसार बाल विवाहको तुलनात्मक प्रतिशत

वडागत रुपमा हेर्दा सन् २०२१ मा भन्दा सन् २०२२ मा वडा नम्बर २ मा बाल विवाह बढेको पाईयो भने अरु बाँकि वडाहरुमा बाल बिवाह घटेको पाईयो ।

तालिका ४: सन् २०२२ मा लैङ्गिक तथा वडागत बाल विवाहको विवरण

वडा नम्बर	२० बर्ष भन्दा मुनिको विवाह					२० बर्ष पारीको विवाह					जम्मा		
	महिला	%	पुरुष	%	जम्मा	महिला	%	पुरुष	%	जम्मा		%	
वडा न-१	१३	३६%	४	११%	१७	४७%	९	२५%	१०	२८%	१९	५३%	३६
वडा न-२	२०	२५%	६	८%	२६	३३%	२४	३०%	३०	३८%	५४	६८%	८०
वडा न-३	१५	२४%	९	१४%	२४	३८%	१८	२९%	२१	३३%	३९	६२%	६३
वडा न-४	९	११%	३	४%	१२	१५%	३३	४१%	३५	४४%	६८	८५%	८०
वडा न-५	५	१४%	५	१४%	१०	२९%	१४	४०%	११	३१%	२५	७१%	३५
वडा न-६	७	२५%	१	४%	८	२९%	९	३२%	११	३९%	२०	७१%	२८
वडा न-७	७	२३%	२	६%	९	२९%	९	२९%	१३	४२%	२२	७१%	३१
वडा न-८	१६	२१%	७	९%	२३	२९%	२८	३६%	२७	३५%	५५	७१%	७८
वडा न-९	८	१६%	३	६%	११	२२%	२०	३९%	२०	३९%	४०	७८%	५१
जम्मा	१००	२१%	४०	८%	१४०	२९%	१६४	३४%	१७८	३७%	३४२	७१%	४८२

यस पालिका अन्तरगत जम्मा बाल बिवाह भएको मध्ये २१ प्रतिशत महिलाहरुको र ८ प्रतिशत पुरुषहरुको बाल बिवाह भएको पाईयो जसमा यो दर महिलाहरुको सन्दर्भमा सबै भन्दा बढी वडा नम्बर १ मा ३६ प्रतिशत, वडा नम्बर २ मा २५ प्रतिशत र ६ मा २५ प्रतिशत रहेको छ । त्यसरीनै पुरुषहरुको हकमा सबै भन्दा बढी वडा नम्बर ३ मा १४ प्रतिशत, वडा नम्बर ५ मा १४ प्रतिशत र वडा नम्बर १ मा ११ प्रतिशत बाल बिवाह भएको पाईयो ।

तालिका ५ सन् २०२२ मा जातिगत तथा वडागत बाल विवाहको विवरण

वडा नम्बर	२० बर्ष भन्दा मुनिको विवाह																जम्मा		
	ब्राह्मण क्षत्री	%	तराई दलित	%	पहाडि जनजाति	%	तराई जनजाति	%	पहाडी दलित	%	मधेशि	%	मुस्लिम	%	अन्य	%	जम्मा	%	
वडा न-१	५	१४%	०	०%	२	६%	२	६%	८	२२%	०	०%	०	०%	०	०%	१७	४७%	३६
वडा न-२	२	३%	११	१४%	१	१%	१२	१५%	०	०%	०	०%	०	०%	०	०%	२६	३३%	८०
वडा न-३	११	१७%	०	०%	०	०%	१३	२१%	०	०%	०	०%	०	०%	०	०%	२४	३८%	६३
वडा न-४	३	४%	१	१%	०	०%	८	१०%	०	०%	०	०%	०	०%	०	०%	१२	१५%	८०
वडा न-५	०	०%	१	३%	०	०%	६	१७%	०	०%	०	०%	०	०%	३	९%	१०	२९%	३५
वडा न-६	१	४%	१	४%	१	४%	३	११%	२	७%	०	०%	०	०%	०	०%	८	२९%	२८
वडा न-७	०	०%	०	०%	०	०%	५	१६%	०	०%	४	१३%	०	०%	०	०%	९	२९%	३१
वडा न-८	१	१%	०	०%	२	३%	१८	२३%	०	०%	१	१%	१	१%	०	०%	२३	२९%	७८
वडा न-९	३	६%	२	४%	०	०%	६	१२%	०	०%	०	०%	०	०%	०	०%	११	२२%	५१
जम्मा	२६	५%	१६	३%	६	१%	७३	१५%	१०	२%	५	१%	१	०%	३	१%	१४०	२९%	४८२

यस पालिकाको जातिगत रूपमा तथ्याङ्कलाई केलाएर हेर्ने हो भने बाल विवाह सबै भन्दा बढी १५ प्रतिशत तराई जनजाति समुदायमा भएको पाईयो भने ५ प्रतिशत ब्राह्मण क्षत्री तथा ३ प्रतिशत तराई दलित, २ प्रतिशत पहाडि दलित, १ प्रतिशत मधेशि, १ प्रतिशत पहाडि जनजाति, १ प्रतिशत अन्य र बाँकि अरु समुदायमा भएको पाईयो । वडागत रूपमा हेर्दा सबै भन्दा बढी वडा नम्बर ८ मा २३ प्रतिशत, वडा नम्बर ३ मा २१ प्रतिशत र वडा नम्बर ५ मा १७ प्रतिशत तराई जनजाति समुदायमा बाल विवाहको चलन रहेको देखियो ।

३.२.२ विवाहको प्रकार

तालिका ६ सन् २०२२ मा विवाहको प्रकार तथा वडागत विवाहको विवरण

वडा नम्बर	२० बर्ष भन्दा मुनिको विवाह						२० बर्ष पारीको विवाह						जम्मा	
	अभिभावकले गरी दिएको विवाह	%	आफ्नै ईच्छाले बिवाह गरेको	%	जम्मा	%	अभिभावकले गरी दिएको विवाह	%	आफ्नै ईच्छाले बिवाह गरेको	%	जम्मा	%	जम्मा	%
वडा न-१	२	६%	१५	४२%	१७	४७%	५	१४%	१४	३९%	१९	५३%	३६	
वडा न-२	२	३%	२४	३०%	२६	३३%	१५	१९%	३९	४९%	५४	६८%	८०	
वडा न-३	५	८%	१९	३०%	२४	३८%	१२	१९%	२७	४३%	३९	६२%	६३	
वडा न-४	२	३%	१०	१३%	१२	१५%	४०	५०%	२८	३५%	६८	८५%	८०	
वडा न-५	४	११%	६	१७%	१०	२९%	१९	५४%	६	१७%	२५	७१%	३५	
वडा न-६	२	७%	६	२१%	८	२९%	१७	६१%	३	११%	२०	७१%	२८	
वडा न-७	४	१३%	५	१६%	९	२९%	१९	६१%	३	१०%	२२	७१%	३१	
वडा न-८	३	४%	२०	२६%	२३	२९%	२०	२६%	३५	४५%	५५	७१%	७८	
वडा न-९	०	०%	११	२२%	११	२२%	१३	२५%	२७	५३%	४०	७८%	५१	
जम्मा	२४	५%	११६	२४%	१४०	२९%	१६०	३३%	१८२	३८%	३४२	७१%	४८२	

सन् २०२२ अवधिमा यस पालिकामा जम्मा भएको विवाह मध्ये करिब ३८ (४८२ मध्ये १८४) प्रतिशत अभिभावकले विवाह गरी दिएको देखिन्छ भने बाँकि ६२ (५८९ मध्ये २९८) प्रतिशत आफ्नै ईच्छाले विवाह गरेको पाईयो । बाल विवाहको हकमा हेर्ने हो भने ५ प्रतिशत विवाह अभिभावकले गरी दिएको र बाँकि २४ प्रतिशत आफ्नै ईच्छाले विवाह गरेको तथ्याङ्कले देखाउछ । यसरीनै बाल विवाहको हकमा वडागत विवरण केलाउने हो भने सबै भन्दा बढी वडा नम्बर १ मा ४२ प्रतिशत, वडा नम्बर ३ मा ३० प्रतिशत र वडा नम्बर २ मा ३० प्रतिशत आफ्नै ईच्छाले विवाह गर्ने चलन रहेको देखियो ।

तालिका ७ सन् २०२२ मा बाल विवाहको प्रकार तथा वडागत र लैङ्गिक विवरण

वडा नम्बर	अभिभावकले गरी दिएको विवाह					आफ्नै ईच्छाले विवाह गरेको					जम्मा		
	महिला	%	पुरुष	%	जम्मा	%	महिला	%	पुरुष	%		जम्मा	%
वडा न-१	१	६%	१	६%	२	१२%	१२	७१%	३	१८%	१५	८८%	१७
वडा न-२	२	८%	०	०%	२	८%	१८	६९%	६	२३%	२४	९२%	२६
वडा न-३	३	१३%	२	८%	५	२१%	१२	५०%	७	२९%	१९	७९%	२४
वडा न-४	२	१७%	०	०%	२	१७%	७	५८%	३	२५%	१०	८३%	१२
वडा न-५	२	२०%	२	२०%	४	४०%	३	३०%	३	३०%	६	६०%	१०
वडा न-६	२	२५%	०	०%	२	२५%	५	६३%	१	१३%	६	७५%	८
वडा न-७	३	३३%	१	११%	४	४४%	४	४४%	१	११%	५	५६%	९
वडा न-८	३	१३%	०	०%	३	१३%	१३	५७%	७	३०%	२०	८७%	२३
वडा न-९	०	०%	०	०%	०	०%	८	७३%	३	२७%	११	१००%	११
जम्मा	१८	१३%	६	४%	२४	१७%	८२	५९%	३४	२४%	११६	८३%	१४०

सन् २०२२ अवधिमा जम्मा बाल विवाह भएका मध्ये ८३ प्रतिशत आफ्नै ईच्छाले विवाह गरेको पाईयो भने १७ प्रतिशत अभिभावकले बाल विवाह गरी दिएको घटना पाईयो । बाल विवाह मध्ये ५९ प्रतिशत महिलाको र २४ प्रतिशत पुरुषहरुले आफ्नै ईच्छाले विवाह गरेको पाईयो । आफ्नै ईच्छाले विवाह गरेको बाल विवाहको महिलाको हकमा वडागत विवरण केलाउने हो भने सबै भन्दा बढी वडा नम्बर ९ मा ७३, प्रतिशत १ मा ७१ प्रतिशत, र वडा नम्बर २ मा ६९ प्रतिशत आफ्नै ईच्छाले विवाह गर्ने चलन रहेको देखियो । त्यसरीनै पुरुषको हकमा आफ्नै ईच्छाले विवाह बाल विवाह गरेको सबै भन्दा बढी वडा नम्बर ९ मा ३३ प्रतिशत वडा नम्बर ८ मा ३० प्रतिशत, वडा नम्बर ५ मा ३० प्रतिशत र वडान नम्बर ३ मा २९ प्रतिशत आफ्नै ईच्छाले विवाह गर्ने चलन रहेको देखियो । यसरी समग्रमा बर्दियान जिल्लाको बाँसगढी पालिकामा पुरुषहरुको तुलनामा महिलाहरुले आफ्नै ईच्छाले बाल विवाह गर्ने चलन रहेको पाईयो ।

३.२.३ बिवाह दर्ताको चलन

तालिका ८: २० पारी भएको वडागत विवाहको विवरण तथा विवाह दर्ता विवरण

वडा नम्बर	विवाह दर्ता				जम्मा
	भएको	%	नभएको	%	
वडा न-१	४	२१%	१५	७९%	१९
वडा न-२	२८	५२%	२६	४८%	५४
वडा न-३	७	१८%	३२	८२%	३९
वडा न-४	४९	७२%	१९	२८%	६८
वडा न-५	१७	६८%	८	३२%	२५
वडा न-६	११	५५%	९	४५%	२०
वडा न-७	१७	७७%	५	२३%	२२
वडा न-८	३०	५५%	२५	४५%	५५
वडा न-९	१९	४८%	२१	५३%	४०
जम्मा	१८२	५३%	१६०	४७%	३४२

२० वर्ष उमेर पछि बिवाह भएको (३४२ जना) मध्ये जम्मा ५३ प्रतिशत बिवाहको मात्र बिवाह दर्ता भएको पाईयो जस्मा सबै भन्दा बढी वडा नम्बर ७ मा ७७ प्रतिशत, वडा नम्बर ४ मा ७२ प्रतिशत र वडा नम्बर ५ मा ६८ प्रतिशत रहको पाईयो । सबै भन्दा कम १, ३ र ९ वडा हरुमा क्रमश २१ प्रतिशत, १८ प्रतिशत र ४८ प्रतिशतमात्र बिवाह दर्ता भएको देखियो ।

तालिका ९: २० पारी भएको वडागत विवाहको विवरण तथा लैङ्गिक अनुसार विवाह दर्ता विवरण

वडा नम्बर	महिला						पुरुष						जम्मा
	भएको	%	नभएको	%	जम्मा	%	भएको	%	नभएको	%	जम्मा	%	
वडा न-१	३	१६%	६	३२%	९	४७%	१	५%	९	४७%	१०	५३%	१९
वडा न-२	१६	३०%	८	१५%	२४	४४%	१२	२२%	१८	३३%	३०	५६%	५४
वडा न-३	४	१०%	१४	३६%	१८	४६%	३	८%	१८	४६%	२१	५४%	३९
वडा न-४	२६	३८%	७	१०%	३३	४९%	२३	३४%	१२	१८%	३५	५१%	६८
वडा न-५	९	३६%	५	२०%	१४	५६%	८	३२%	३	१२%	११	४४%	२५
वडा न-६	६	३०%	३	१५%	९	४५%	५	२५%	६	३०%	११	५५%	२०
वडा न-७	९	४१%	०	०%	९	४१%	८	३६%	५	२३%	१३	५९%	२२
वडा न-८	१७	३१%	११	२०%	२८	५१%	१३	२४%	१४	२५%	२७	४९%	५५
वडा न-९	१०	२५%	१०	२५%	२०	५०%	९	२३%	११	२८%	२०	५०%	४०
जम्मा	१००	२९%	६४	१९%	१६४	४८%	८२	२४%	९६	२८%	१७८	५२%	३४२

२० वर्ष उमेर माथि बिवाह भएको (३४२ जना) मध्ये जम्मा २४ प्रतिशत पुरुषहरुको बिवाह दर्ता भएको देखियो भने महिलाहरुको हकमा २९ प्रतिशत बिवाह दर्ता भएको पाईयो । यो अध्ययनले बाँसगढी पालिकामा महिला र पुरुष दुबै समूहमा बिवाह दर्ता गर्ने चलन कम रहेको देखाउँछ यसर्थ बिवाह दर्ताको महत्वको विषयमा समुदायमा जनचेतना जगाउनु जरुरी देखियो । महिला र पुरुषहरुको बिवाह पश्चात बिवाह दर्ताको विष्टृत विवरण तालिका ९ मा दिईएको छ ।

३.२.४ बिवाह हुँदा र बिवाह पछिको शैक्षिक अवस्था

तालिका १०: विवाह हुँदाको शैक्षिक अवस्था अनुसार वडागत विवाहको विवरण

वडा नम्बर	२० वर्ष अघि भएको विवाह										२० वर्ष माथि भएको विवाह										जम्मा	जम्मा
	कहि तै वि ध्या लय नग एको	%	आ धार भूत तह सम्म	%	मा ध्या मि क तह सम्म	%	स्नात क तह वा सो भन्दा माथि	%	जम्मा	%	कहि तै वि ध्यालय नगए को	%	आ धार भूत तह सम्म	%	माध्या मिक तहसम्म	%	स्नात क तह वा सो भन्दा माथि	%	जम्मा	%		
वडा न-१	२	६%	२	६%	१३	३६%	०	०%	१७	४७%	२	६%	५	१४%	१०	२८%	२	६%	१९	५३%	३६	
वडा न-२	१४	१८%	०	०%	१२	१५%	०	०%	२६	३३%	४४	५५%	०	०%	८	१०%	२	३%	५४	६८%	८०	
वडा न-३	२०	३२%	०	०%	४	६%	०	०%	२४	३८%	३२	५१%	१	२%	३	५%	३	५%	३९	६२%	६३	
वडा न-४	०	०%	४	५%	८	१०%	०	०%	१२	१५%	१	१%	१३	१६%	४७	५९%	७	९%	६८	८५%	८०	
वडा न-५	०	०%	१	३%	९	२६%	०	०%	१०	२९%	०	०%	७	२०%	१७	४९%	१	३%	२५	७१%	३५	
वडा न-६	०	०%	१	४%	७	२५%	०	०%	८	२९%	१	४%	५	१८%	१३	४६%	१	४%	२०	७१%	२८	
वडा न-७	५	१६%	१	३%	३	१०%	०	०%	९	२९%	१२	३९%	०	०%	६	१९%	४	१३%	२२	७१%	३१	
वडा न-८	०	०%	६	८%	१६	२१%	१	१%	२३	२९%	२	३%	३	४%	४०	५१%	१०	१३%	५५	७१%	७८	
वडा न-९	६	१२%	०	०%	५	१०%	०	०%	११	२२%	२४	४७%	०	०%	१३	२५%	३	६%	४०	७८%	५१	
जम्मा	४७	१०%	१५	३%	७७	१६%	१	०%	१४०	२९%	११८	२४%	३४	७%	१५७	३३%	३३	७%	३४२	७१%	४८२	

समग्रमा बाँसगढी पालिकाको तथ्याङ्क हेर्दा सन् २०२२ मा अधिकतम १६ प्रतिशतको बाल बिवाह माध्यामिक तहसम्म अध्ययन गरेकाहरु माझ भएको छ भने १० प्रतिशत बिध्यालय नगएकाहरुमा, ३ प्रतिशत आधारभूत तहसम्म पढाई भएकाहरु माझ बाल बिवाह भएको पाईयो ।

तालिका ११: विवाह हुँदाको र विवाह पश्चात शैक्षिक अवस्था अनुसार वडागत विवाहको विवरण

वडा नम्बर	विवाह पूर्व विध्यालयमा रहेका						विवाह पश्चात विध्यालयमा रहेका							
	आधार भूत तह सम्म	%	माध्या मिक तह सम्म	%	स्नातक तह वा सो भन्दा माथि	%	जम्मा	आधार भूत तह सम्म	%	माध्या मिक तह सम्म	%	स्नातक तह वा सो भन्दा माथि	%	जम्मा
वडा न-१	७	२२%	२३	७२%	२	६%	३२	७	२२%	२३	७२%	२	६%	३२
वडा न-२	०	०%	२०	९१%	२	९%	२२	०	०%	५	७१%	२	२९%	७
वडा न-३	१	९%	७	६४%	३	२७%	११	१	९%	७	६४%	३	२७%	११
वडा न-४	१७	२२%	५५	७०%	७	९%	७९	१४	१८%	५३	७०%	९	१२%	७६
वडा न-५	८	२३%	२६	७४%	१	३%	३५	७	२१%	२६	७६%	१	३%	३४
वडा न-६	६	२२%	२०	७४%	१	४%	२७	०	०%	२	६७%	१	३३%	३
वडा न-७	१	७%	९	६४%	४	२९%	१४	१	७%	९	६४%	४	२९%	१४
वडा न-८	९	१२%	५६	७४%	११	१४%	७६	८	११%	५३	७१%	१४	१९%	७५
वडा न-९	०	०%	१८	८६%	३	१४%	२१	०	०%	८	८०%	२	२०%	१०
जम्मा	४९	१५%	२३४	७४%	३४	११%	३१७	३८	१५%	१८६	७१%	३८	१५%	२६२

बाँसगढी पालिकामा बिवाह अघि करिब ३१७ जना कुनै न कुनै तहमा अध्ययन गरी रहेको पाईयो भने बिवाह पश्चात ५५ (१७ प्रतिशत) जनाले पढाई छोडेको पाईयो जुन घटेर २६२ जनाले मात्र बिवाह पश्चात पढाई शुचारु गरेको पाईयो । शैक्षिक तहगत रुपमा हेर्ने हो भने सबै भन्दा बढी ४८ जनाले माध्यमिक तह सम्म पढ्नेहरुको बिवाह पश्चात पढाई छोडेको पाईयो भने ११ जना आधारभूत तहमा पढ्नेहरुको बिवाह पश्चात पढाई छोडेको पाईयो ।

तालिका १२: बाल विवाह भएकाहरुको विवाहको बेला र विवाह पश्चात शैक्षिक अवस्था अनुसार वडागत विवरण

वडा नम्बर	विवाहको बेला विध्यालयमा रहेका						विवाह पश्चात विध्यालयमा रहेका						जम्मा	
	आधार भूत तह सम्म	%	माध्यामिक तह सम्म	%	सातक तह वा सो भन्दा माथि	%	जम्मा	आधार भूत तह सम्म	%	माध्यामिक तह सम्म	%	सातक तह वा सो भन्दा माथि		%
वडा न-१	२	१३%	१३	८७%	०	०%	१५	२	१३%	१३	८७%	०	०%	१५
वडा न-२	०	०%	१२	१००%	०	०%	१२	०	०%	४	८०%	१	२०%	५
वडा न-३	०	०%	४	१००%	०	०%	४	०	०%	४	१००%	०	०%	४
वडा न-४	४	३३%	८	६७%	०	०%	१२	४	३३%	८	६७%	०	०%	१२
वडा न-५	१	१०%	९	९०%	०	०%	१०	१	१०%	९	९०%	०	०%	१०
वडा न-६	१	१३%	७	८८%	०	०%	८	०	०%	२	१००%	०	०%	२
वडा न-७	१	२५%	३	७५%	०	०%	४	१	२५%	३	७५%	०	०%	४
वडा न-८	६	२६%	१६	७०%	१	४%	२३	६	२६%	१४	६१%	३	१३%	२३
वडा न-९	०	०%	५	१००%	०	०%	५	०	०%	३	१००%	०	०%	३
जम्मा	१५	१६%	७७	८३%	१	१%	९३	१४	१८%	६०	७७%	४	५%	७८

बाँसगढी पालिकामा बाल बिवाह गरेकाहरु मध्ये बिवाहको बेला ९३ जना जो बिध्यालयमा थियो वा जसले पढाईलाई निरन्तरता दिई रहेका थियो भने बिवाह पश्चात मात्र ७८ जसले पढाईलाई निरन्तरता दिई रहेका पाईयो । १५ (१६ प्रतिशत) जनाले बाल विवाह पश्चात पढाई छोडेको पाईयो यसको अर्थ बाल बिवाह कारणले बाल बालिकाहरुको पढाई छोड्ने प्रबृति बढी रहेको प्रमाणित हुन्छ । बाल बिवाह गरेकाहरु मध्ये बिवाह पश्चात सबै भन्दा बढी १७ जना माध्यमिक तह अनि १ जना आधारभूत तह पढ्नेहरुले बाल विवाह पश्चात पढाई छोडेको पाईयो ।

तालिका १३: विवाह भएकाहरुको विवाह पश्चात पढाई छोड्नेहरुको विवरण

वडा नम्बर	बाल विवाह भएकाहरुको विवाह पश्चात पढाई छोड्नेहरुको सख्या			२० वर्ष पछि विवाह भएकाहरुको पढाई छोड्ने सख्या		
	विवाहको बेला	विवाह पश्चात	फरक	विवाहको बेला	विवाह पश्चात	फरक
वडा न-१	१५	१५	०	१७	१७	०
वडा न-२	१२	५	७	१०	२	८
वडा न-३	४	४	०	७	७	०
वडा न-४	१२	१२	०	६७	६४	३
वडा न-५	१०	१०	०	२५	२४	१
वडा न-६	८	२	६	१९	१	१८
वडा न-७	४	४	०	१०	१०	०
वडा न-८	२३	२३	०	५३	५२	१
वडा न-९	५	३	२	१६	७	९
जम्मा	९३	७८	१५	२२४	१८४	४०

माथि तालिका १३ मा बाल बिवाह गर्नेहरू मध्ये र २० वर्ष पछि बिवाह गर्नेहरू मध्ये बिवाह पश्चात पढाई छोड्नेहरूको सख्याको विवरण प्रस्तुत गरीएको छ जस मध्ये १५ जना (१६ प्रतिशत) बाल बिवाह गर्नेहरूले र ४० जना (१८ प्रतिशत) २० वर्ष पछि बिवाह गर्नेहरूले बिवाह पश्चात पढाई छोडेको पाईयो । यसले के देखाउछ भने २० वर्ष पछि बिवाह गर्नेहरू र बाल बिवाह गर्नेहरूको स्कूल वा पढाई छाड्ने लगभग समान रहेको देखियो

३.२.५ गर्भावस्था र बालबच्चाको विवरण

तालिका १४: वडागत रुपमा गर्भावस्थाको विवरण

वडा नम्बर	२० वर्ष अघि बिवाह भएकाहरु गर्भवति			२० वर्ष पछि बिवाह भएकाहरु गर्भवति			जम्मा				
	भएको	%	नभएको	%	जम्मा	भएको		%	नभएको	%	जम्मा
वडा न-१	५	२३%	८	३६%	१३	१	५%	८	३६%	९	२२
वडा न-२	२	५%	१८	४१%	२०	०	०%	२४	५५%	२४	४४
वडा न-३	२	६%	१३	३९%	१५	२	६%	१६	४८%	१८	३३
वडा न-४	१	२%	८	१९%	९	७	१७%	२६	६२%	३३	४२
वडा न-५	०	०%	५	२६%	५	२	११%	१२	६३%	१४	१९
वडा न-६	१	६%	६	३८%	७	३	१९%	६	३८%	९	१६
वडा न-७	०	०%	७	४४%	७	१	६%	८	५०%	९	१६
वडा न-८	१	२%	१५	३४%	१६	७	१६%	२१	४८%	२८	४४
वडा न-९	०	०%	८	२९%	८	१	४%	१९	६८%	२०	२८
जम्मा	१२	५%	८८	३३%	१००	२४	९%	१४०	५३%	१६४	२६४

सन् २०२२ मा बिवाह भएका महिलाहरु (२६४) मध्ये १४ प्रतिशत महिलाहरु गर्भवती रहेको पाईयो भने बाल बिवाह गर्नेहरू मध्ये ५ प्रतिशत महिलाहरु गर्भवती भएको पाईएको छ भने २० वर्ष पछि बिवाह भएका ९ प्रतिशत महिलाहरु गर्भवति भएको पाईयो । वडागत रुपमा बाल बिवाह भएकाहरुको तथ्याङ्क हेर्ने हो भने वडा नम्बर १ मा २३ प्रतिशत, वडा नम्बर ३ मा ६ प्रतिशत र वडा नम्बर ६ मा ६ प्रतिशत महिलाहरु गर्भवती भएको पाईयो जुन अत्याधिक हो।

३.२.५ बालबिवाहका अवस्था र कारणहरूको बारेमा जानकारी

तालिका १५: समुदायमा बाल बिवाहको अवस्था

वडा नम्बर	छ	%	छैन	%	थाहा छैन	%	जम्मा
वडा न-१	२१	१००%	०	०%	०	०%	२१
वडा न-२	३१	७६%	६	१५%	४	१०%	४१
वडा न-३	५	१७%	३	१०%	२१	७२%	२९
वडा न-४	१३	३५%	२१	५७%	३	८%	३७
वडा न-५	१६	१००%	०	०%	०	०%	१६
वडा न-६	२	१३%	९	५६%	५	३१%	१६
वडा न-७	६	३५%	८	४७%	३	१८%	१७
वडा न-८	२८	६८%	१२	२९%	१	२%	४१
वडा न-९	२६	९६%	१	४%	०	०%	२७
जम्मा	१४८	६०%	६०	२४%	३७	१५%	२४५

के तपाईंको समुदायमा हाल पनि बाल बिवाहको चलन छ भनि सोधिएको प्रश्नमा ६० प्रतिशत सहभागिले हाल पनि बाल बिवाहको चलन बिध्यमान रहेको बताए भने २४ प्रतिशतले बाल बिवाहको चलन नरहेको बताएका छन भने बाँकि १५ प्रतिशत सहभागिहरुले आफूलाई थाह नभएको बताएका छन् ।

तालिका १६: समुदायमा बाल विवाह हुनाका कारणहरु

वडा नम्बर	सामाजिक परम्परा	गरीबि		उमेर सँग सँगै दाईजो पनि बढ्ने भएर		अपाङ्गता भएर		आफै भागि विवाह गरेको		साथिहरुको लहलहैमा लागेर		जम्मा	
		%		%		%		%		%			
वडा न-१	५	२४%	९	४३%	०	०%	०	०%	१८	८६%	०	०%	२१
वडा न-२	०	०%	१४	३४%	०	०%	०	०%	४१	१००%	२	५%	४१
वडा न-३	५	१७%	११	३८%	०	०%	०	०%	२८	९७%	१२	४१%	२९
वडा न-४	१	३%	७	१९%	०	०%	०	०%	३१	८४%	४	११%	३७
वडा न-५	४	२५%	०	०%	०	०%	०	०%	८	५०%	१२	७५%	१६
वडा न-६	९	५६%	५	३१%	४	२५%	२	१३%	४	२५%	३	१९%	१६
वडा न-७	५	२९%	१२	७१%	०	०%	०	०%	१०	५९%	९	५३%	१७
वडा न-८	३	७%	११	२७%	२	५%	०	०%	३८	९३%	९	२२%	४१
वडा न-९	०	०%	२	७%	०	०%	०	०%	२७	१००%	१३	४८%	२७
जम्मा	३२	१३%	७१	२९%	६	२%	२	१%	२०५	८४%	६४	२६%	२४५

तालिका १६: समुदायमा बाल विवाह हुनाका कारणहरु

वडा नम्बर	भने जस्तो राम्रो परिवार नपाउनु भएर		सामाजिक सँजालको बढ्दो प्रयोग		जबरजस्ती यौनक रणिको डरले		अशि क्षित वा नजानेर		अन्य		थाहा छैन		जम्मा
	%		%		%		%		%		%		
वडा न-१	०	०%	०	०%	०	०%	१	५%	०	०%	१	५%	२१
वडा न-२	०	०%	१०	२४%	०	०%	५	१२%	०	०%	०	०%	४१
वडा न-३	०	०%	०	०%	०	०%	०	०%	०	०%	२	७%	२९
वडा न-४	०	०%	५	१४%	०	०%	७	१९%	१	३%	२	५%	३७
वडा न-५	०	०%	११	६९%	०	०%	०	०%	०	०%	०	०%	१६
वडा न-६	७	४४%	१	६%	१	६%	१	६%	०	०%	३	१९%	१६
वडा न-७	२	१२%	०	०%	०	०%	४	२४%	०	०%	५	२९%	१७
वडा न-८	२	५%	२८	६८%	०	०%	२	५%	०	०%	०	०%	४१
वडा न-९	०	०%	१९	७०%	०	०%	२	७%	०	०%	०	०%	२७
जम्मा	११	४%	७४	३०%	१	०%	२२	९%	१	०%	१३	५%	२४५

बाँसगढी पालिकाका बिवाह भएका घरधुरीका उत्तरदातालाई यस समुदायमा हाल पनि बाल बिबाहले किन निरन्तरता पाई रहेको छ भनि कारणहरु सोध्दा ८४ प्रतिशत उत्तरहरु आफ्नै ईच्छाले भागेर बिवाह गर्ने भएकोले, ३० प्रतिशत उत्तरहरु सामाजिक सँजालको बढ्दो प्रयोगको कारणले, २९ प्रतिशत उत्तरहरु गरीबीको कारणले, २६ प्रतिशत उत्तरहरु साथिहरुको लहलहैमा लागेर बिवाह गर्ने गरेकोले र १३ प्रतिशत उत्तरहरु सामाजिक परम्पराको कारणले यस समुदायमा हाल पनि बाल बिवाह हुने बताईन् ।

३.२.६ बालबिवाहको अन्त्य गर्न सम्भावित उपायहरू

तालिका १७: समुदायमा बाल विवाह उन्मूलन वा रोकथाम गर्ने उपायहरू

वडा नम्बर	बालबालिकाहरूलाई जनचेतना जगाउने		अभिभावकहरूलाई जनचेतना जगाउने		कडा कानूनी व्यवस्था लगाएर			शिक्षा अनिवार्य गर्ने			बाल क्लब तथा संरक्षण समितौहरू गठन तथा सहभागिता गराएर		मेडियाबाट जनचेतना		आय आर्जनको अवसर सृजना गरेर		जम्मा
		%		%			%			%		%		%		%	
वडा न-१	८	३८%	३	१४%	२	१०%	११	५२%	०	०%	१	५%	१	५%	१	५%	२१
वडा न-२	६	१५%	८	२०%	२८	६८%	१९	४६%	१३	३२%	७	१७%	०	०%	४१	०%	४१
वडा न-३	७	२४%	९	३१%	१	३%	१८	६२%	२	७%	०	०%	०	०%	२९	०%	२९
वडा न-४	२४	६५%	२१	५७%	११	३०%	१०	२७%	२	५%	६	१६%	१	३%	३७	३%	३७
वडा न-५	९	५६%	९	५६%	७	४४%	५	३१%	०	०%	१	६%	१	६%	१६	६%	१६
वडा न-६	८	५०%	२	१३%	७	४४%	४	२५%	८	५०%	३	१९%	५	३१%	१६	३१%	१६
वडा न-७	१४	८२%	१५	८८%	३	१८%	११	६५%	०	०%	०	०%	१	६%	१७	६%	१७
वडा न-८	२४	५९%	३०	७३%	१५	३७%	३	७%	८	२०%	२७	६६%	४	१०%	४१	१०%	४१
वडा न-९	१८	६७%	१४	५२%	१७	६३%	१७	६३%	१	४%	०	०%	०	०%	२७	०%	२७
जम्मा	११८	४८%	१११	४५%	९१	३७%	९८	४०%	३४	१४%	४५	१८%	१३	५%	२४५		

तालिका १७: समुदायमा बाल विवाह उन्मूलन वा रोकथाम गर्ने उपायहरू

वडा नम्बर	रोजगारीको अवसर सृजना		उच्च शिक्षाको अवसर सृजना		व्यावसायिक शिक्षाको अवसर		लागू ओषधिको नियन्त्रण		गाउँमा सडक नाटक देखाउने		यौन र प्रजनन स्वास्थ्य शिक्षा दिने		थाहा भएन		जम्मा
		%		%		%		%		%		%		%	
वडा न-१	१	५%	१	५%	०	०%	०	०%	०	०%	०	०%	४	१९%	२१
वडा न-२	२	५%	१	२%	०	०%	०	०%	०	०%	०	०%	१	२%	४१
वडा न-३	२	७%	२	७%	०	०%	०	०%	०	०%	०	०%	११	३८%	२९
वडा न-४	२	५%	९	२४%	२	५%	०	०%	२	५%	०	०%	३	८%	३७
वडा न-५	०	०%	०	०%	०	०%	०	०%	०	०%	०	०%	०	०%	१६
वडा न-६	२	१३%	४	२५%	०	०%	०	०%	०	०%	०	०%	४	२५%	१६
वडा न-७	०	०%	०	०%	०	०%	०	०%	०	०%	०	०%	५	२९%	१७
वडा न-८	४	१०%	०	०%	३	७%	१	२%	२	५%	०	०%	०	०%	४१
वडा न-९	१	४%	२	७%	०	०%	०	०%	०	०%	०	०%	०	०%	२७
जम्मा	१४	६%	१९	८%	५	२%	१	०%	४	२%	०	०%	२८	११%	२४५

यस पालिकाका बिवाह भएका घरधुरीका उत्तरदातालाई यस समुदायमा हाल पनि बाल बिबाहले निरन्तरता पाई रहेको अवस्थामा यसलाई कसरी हटाउन वा बाल बिवाह कसरी अन्त्य गर्न सकिन्छ भनि कारणहरू सोध्दा ४८ प्रतिशत उत्तरहरू बाल वालिकाहरूलाई जनचेतना जगाएर, ४५ प्रतिशत उत्तरहरू अभिभावकहरूलाई जनचेतना जगाएर, ३७ प्रतिशत उत्तरहरू समुदायमा कडा कानून लागु गरेर, ४० प्रतिशत उत्तरहरू अनिवार्य शिक्षा लागु गरेर र १८ प्रतिशत उत्तरहरू समुदायमा मेडियाबाट जनचेतना जगाएर समुदायमा रहेको बाल बिबाहको चलन अन्त्य गर्न सक्ने बताईन् । ११ प्रतिशत उत्तरहरू थाहा भएन भन्ने सहभागिहरू थिए ।

३.२.७ बालबिवाहले पार्ने नकारात्मक असरहरुको जानकारी

तालिका १८: बालबिवाहको कारणले पार्ने नकारात्मक असरहरुको बारेमा जानकारी

वडा नम्बर	विध्यालय जान छोड्ने		स्वास्थ्य सम्बन्धी समस्या		छिटो गर्भवती र बच्चा हुने		सामाजिक कार्यक्रममा सहभागि हुन नसक्ने		बाहिर हिड्नुलमा कमि		मानसिक स्वास्थ्यमा समस्या		जम्मा
		%		%		%		%		%		%	
वडा न-१	१५	७१%	४	१९%	१३	६२%	०	०%	१२	५७%	०	०%	२१
वडा न-२	२	५%	२६	६३%	२८	६८%	०	०%	५	१२%	१	२%	४१
वडा न-३	९	३१%	१२	४१%	१९	६६%	०	०%	११	३८%	३	१०%	२९
वडा न-४	१८	४९%	२८	७६%	३०	८१%	१	३%	२	५%	९	२४%	३७
वडा न-५	०	०%	११	६९%	८	५०%	१	६%	०	०%	६	३८%	१६
वडा न-६	६	३८%	३	१९%	४	२५%	९	५६%	३	१९%	४	२५%	१६
वडा न-७	१२	७१%	१५	८८%	१०	५९%	०	०%	८	४७%	०	०%	१७
वडा न-८	१०	२४%	३८	९३%	८	२०%	५	१२%	२	५%	१२	२९%	४१
वडा न-९	१६	५९%	२५	९३%	१७	६३%	०	०%	२	७%	११	४१%	२७
जम्मा	८८	३६%	१६२	६६%	१३७	५६%	१६	७%	४५	१८%	४६	१९%	२४५

तालिका १८: बालबिवाहको कारणले पार्ने नकारात्मक असरहरुको बारेमा जानकारी

वडा नम्बर	आर्थिक समस्या		काम तथा जिम्मेवारी बढ्ने		पारिवारिक कलह		लैङ्गिक हिंसा		अन्य		थाहा भएन		जम्मा
		%		%		%		%		%		%	
वडा न-१	३	१४%	०	०%	३	१४%	०	०%	०	०%	१	५%	२१
वडा न-२	०	०%	१०	२४%	१	२%	०	०%	०	०%	०	०%	४१
वडा न-३	२	७%	०	०%	०	०%	१	३%	०	०%	१०	३४%	२९
वडा न-४	२	५%	१४	३८%	६	१६%	२	५%	१२	३२%	०	०%	३७
वडा न-५	२	१३%	१५	९४%	०	०%	०	०%	०	०%	०	०%	१६
वडा न-६	२	१३%	४	२५%	१	६%	०	०%	०	०%	३	१९%	१६
वडा न-७	११	६५%	३	१८%	४	२४%	०	०%	०	०%	३	१८%	१७
वडा न-८	२१	५१%	३७	९०%	२	५%	०	०%	०	०%	०	०%	४१
वडा न-९	१३	४८%	२	७%	२	७%	०	०%	०	०%	०	०%	२७
जम्मा	५६	२३%	८५	३५%	१९	८%	३	१%	१२	५%	१७	७%	२४५

यस पालिकामा सन् २०२२ बर्ष भित्र बिवाह भएका घरधुरीका उत्तरदातालाई बाल बिबाहले के कस्ता नकारात्मक असरहरु पाछै भन्ने प्रश्न सोधिएको थियो जसमा सबै भन्दा बढी ६६ प्रतिशत उत्तरहरु स्वास्थ्य सम्बन्धी समस्या आउने, ५६ प्रतिशत उत्तरहरु छिटो गर्भवती र बच्चा जन्मिने, ३६ प्रतिशत उत्तरहरु बिध्यालय जान छोड्ने वा पढाई छोड्ने, ३५ प्रतिशत काम तथा जिम्मेवारी बढ्ने र २३ प्रतिशत उत्तरहरु आर्थिक समस्या हुने बाल बिवाहका मुख्य नकारात्मक असरहरु हुने बताएकाछन् । ७ प्रतिशत सहभागिहरुले उहाँहरुलाई बाल बिवाहको नकारात्मक असरहरुको बारेमा थाहा नभएको बताएका छन् । तालिका १८ मा वडागत रुपमा विष्टत विवरण दिईएको छ ।

३.२.९ बालबिवाह कानुनी प्रावधान तथा परिणाम सम्बन्धी जानकारी

तालिका १९: वडागत रूपमा बालबिवाहको कानुनी प्रावधान तथा परिणाम सम्बन्धी जानकारी

वडा नम्बर	२० वर्ष भन्दा अगाडी केटा वा केटीलेबिवाह गर्नु हुदैन वा गराउनु हुदैन		विवाह स्वत बदर हुन्छ		विवाह दर्ता हुदैन		कैद र जरिवाना तीन वर्ष र तीस हजार रुपैया सम्म गर्ने र गराउने दुबैलाई		जम्मा
		%		%		%		%	
वडा न-१	०	०%	६	२९%	२१	१००%	०	०%	२१
वडा न-२	०	०%	२	५%	३८	९३%	२	५%	४१
वडा न-३	३	१०%	३	१०%	१३	४५%	०	०%	२९
वडा न-४	१९	५१%	२	५%	२७	७३%	१	३%	३७
वडा न-५	०	०%	१	६%	१६	१००%	६	३८%	१६
वडा न-६	१	६%	२	१३%	६	३८%	७	४४%	१६
वडा न-७	२	१२%	१०	५९%	१५	८८%	१	६%	१७
वडा न-८	४	१०%	४१	१००%	४०	९८%	३२	७८%	४१
वडा न-९	६	२२%	१	४%	२७	१००%	४	१५%	२७
जम्मा	३५	१४%	६८	२८%	२०३	८३%	५३	२२%	२४५

यस पालिकामा सन् २०२२ बर्ष भित्र बिवाह भएका घरधुरीका उत्तरदातालाई बाल बिबाहको कानुनी प्रावधान र व्यवस्थाको बारेमा सोधिएको थियो जसमा सबै भन्दा बढी ८३ प्रतिशत उत्तरहरु बिवाह दर्ता नहुने, २८ प्रतिशत उत्तरहरु बिवाह स्वत बिवाह बदर हुने, २२ प्रतिशत उत्तरहरु कैद र जरिवाना (तीन वर्ष र तीस हजार रुपैया सम्म गर्ने र गराउने दुबैलाई) र १४ प्रतिशत उत्तरहरु २० वर्ष भन्दा अगाडी केटा वा केटीलेबिवाह गर्नु हुदैन वा गराउनु हुदैन भन्ने जानकारी भएको पाईयो । यो प्रश्नको उत्तर बहुउत्तरमा आधारित विश्लेषण हो भने तालिका १९ मा वडागत रूपमा विष्टृत विवरण दिईएको छ ।

तालिका २०: वडागत रूपमा बालबिवाहको चारैवटा कानुनी प्रावधान तथा परिणाम सम्बन्धी जानकारी

वडा नम्बर	बालबिवाहको चारैवटा कानुनी प्रावधानको जानकारी भएको सख्या	%	जम्मा
वडा न-१	०	०%	२१
वडा न-२	०	०%	४१
वडा न-३	०	०%	२९
वडा न-४	१	३%	३७
वडा न-५	०	०%	१६
वडा न-६	०	०%	१६
वडा न-७	०	०%	१७
वडा न-८	४	१०%	४१
वडा न-९	१	४%	२७
जम्मा	६	२%	२४५

कुल उत्तरदाता (२४५) मध्ये मात्र २% (६ जना) लाई मात्र चारवटै (बिवाह दर्ता नहुने, बिवाह स्वत: बदर हुने, कानुनी जरिवाना र कैद (तीस हजार रुपैयाँ जरिवानासहित ३ वर्ष) र सोभन्दा कम उमेरमा बिवाह गर्न नपाइने (केटी र केटाहरूका लागि २० वर्षको उमेर) बाल बिबाहको कानुनी प्रावधान रहेको जानकारी भएको पाईयो

। यसरी वडागत रुपमा हेर्ने हो भने वडा नम्बर ८ (१० प्रतिशत), वडा नम्बर ९ (४ प्रतिशत), र वडा नम्बर ४ (३ प्रतिशत) बाहेक अरु वडाका यस सर्बेक्षणमा सहभागिहरुलाई चारवटै (बिवाह दर्ता नहुने, बिवाह स्वतः बदर हुने, कानुनी जरिवाना र कैद (तीस हजार रुपैयाँ जरिवानासहित ३ वर्ष) र सोभन्दा कम उमेरमा बिवाह गर्न नपाइने (केटी र केटाहरुका लागि २० वर्षको उमेर) बालबिवाहको कानुनी प्रावधानको बारेमा थाहा नभएको देखिन्छ । माथिको तथ्याङ्कले बाल बिवाहको कानुनी प्रावधानको बारेमा साह्रै कम सहभागिहरुलाई मात्र जानकारी भएको देखिन्छ यसर्थ बालबिवाहका सबै कानुनी प्रावधानहरुका सम्बन्धमा समुदायका मानिसहरुलाई चेतना जगाउनु पर्ने देखिन्छ ।

३.२.१० बालबिवाहका घटनाहरुको रिपोर्ट गर्ने संयन्त्रको बारेमा ज्ञान

तालिका २१: वडागत रुपमा बालबिवाहका घटनाहरुको रिपोर्ट गर्ने संयन्त्रको बारेमा जानकारी

वडा नम्बर	बाल अधिकार समिती	पालिका तथा वडा कार्यालय		निगरानी समूह		पुलिस		बाल हेल्प लाईन		अन्य		थाहा भएन		जम्मा	
		%	कार्यालय	%	समूह	%	पुलिस	%	लाईन	%	अन्य	%	थाहा भएन		
वडा न-१	०	०%	८	३८%	०	०%	१५	७१%	१	५%	०	०%	५	२४%	२१
वडा न-२	०	०%	२९	७१%	१	२%	३९	९५%	०	०%	०	०%	२	५%	४१
वडा न-३	४	१४%	९	३१%	०	०%	२१	७२%	०	०%	०	०%	८	२८%	२९
वडा न-४	८	२२%	७	१९%	३	८%	२४	६५%	१	३%	५	१४%	१०	२७%	३७
वडा न-५	०	०%	७	४४%	०	०%	१३	८१%	१	६%	०	०%	०	०%	१६
वडा न-६	१	६%	११	६९%	१	६%	१५	९४%	३	१९%	०	०%	०	०%	१६
वडा न-७	०	०%	१२	७१%	०	०%	१३	७६%	१	६%	०	०%	८	४७%	१७
वडा न-८	१७	४१%	४०	९८%	३१	७६%	२४	५९%	१२	२९%	०	०%	०	०%	४१
वडा न-९	१२	४४%	७	२६%	१	४%	२५	९३%	४	१५%	०	०%	०	०%	२७
जम्मा	४२	१७%	१३०	५३%	३७	१५%	१८९	७७%	२३	९%	५	२%	३३	१३%	२४५

यस पालिकामा सन् २०२२ बर्ष भित्र बिवाह भएका घरधुरीका उत्तरदातालाई बाल बिवाह भएमा कहाँ रिपोर्ट गर्नु पर्छ भनि सोधिएको थियो जसमा सबै भन्दा बढी ७७ प्रतिशत उत्तरहरु पुलिसमा, ५३ प्रतिशत उत्तरहरु पालिका तथा वडा कार्यालयमा, १७ प्रतिशत उत्तरहरु बाल अधिकार समितीमा, १५ प्रतिशत उत्तरहरु निगरानी समूहमा र ९ प्रतिशत उत्तरहरु बाल हेल्पलाईनमा रिपोर्ट गर्नु पर्छ भन्ने जानकारी भएको पाईएकोछ । १३ प्रतिशत सहभागिहरुले बाल बिवाह भएमा कहाँ रिपोर्ट गर्ने भन्ने बारेमा थाहा नभएको बताएको पाईयो । यो प्रश्नको उत्तर बहुउत्तरमा आधारित विश्लेषण हो भने तालिका २१ मा वडागत रुपमा विस्तृत विवरण दिईएको छ ।

३.२.११ बालबिवाह उन्मूलनको लागि समुदायमा कस्को भूमिका रहन्छ

तालिका २२: वडागत रुपमा बालबिवाह उन्मूलनको लागि समुदायमा कस्को भूमिका रहन्छ

वडा नम्बर	बाल बालिका स्वयम		परिवार		बाल क्लब तथा सँजाल		युवा क्लब तथा सँजाल		वडा कार्यालय		पालिका		समुदाय र धार्मिक नेता		जम्मा
		%		%		%		%		%		%		%	
वडा न-१	०	०%	१६	७६%	२	१०%	१	५%	१८	८६%	२	१०%	०	०%	२१
वडा न-२	०	०%	३६	८८%	३	७%	८	२०%	३९	९५%	०	०%	०	०%	४१
वडा न-३	४	१४%	९	३१%	७	२४%	१०	३४%	१५	५२%	१	३%	०	०%	२९
वडा न-४	१०	२७%	३२	८६%	३	८%	३	८%	११	३०%	९	२४%	११	३०%	३७
वडा न-५	६	३८%	१२	७५%	०	०%	०	०%	२	१३%	०	०%	३	१९%	१६
वडा न-६	२	१३%	१६	१००%	१	६%	१	६%	३	१९%	४	२५%	३	१९%	१६
वडा न-७	१	६%	६	३५%	०	०%	०	०%	१३	७६%	५	२९%	१२	७१%	१७
वडा न-८	१२	२९%	३६	८८%	८	२०%	३	७%	३३	८०%	३४	८३%	७	१७%	४१
वडा न-९	९	३३%	२७	१००%	६	२२%	९	३३%	१०	३७%	१	४%	१	४%	२७
जम्मा	४४	१८%	१९०	७८%	३०	१२%	३५	१४%	१४४	५९%	५६	२३%	३७	१५%	२४५

तालिका २२: वडागत रुपमा बालबिवाह उन्मूलनको लागि समुदायमा कस्को भूमिका रहन्छ

वडा नम्बर	सामाजिक सँघ		बाल अधिकार समिती		शिक्षक हरु		सहकारी		स्वास्थ्य कर्मि		अन्य		जम्मा
	पुलिस	%	संस्थाहरु	%		%		%		%		%	
वडा न-१	१	५%	०	०%	०	०%	०	०%	०	०%	०	०%	२१
वडा न-२	१	२%	०	०%	०	०%	०	०%	०	०%	०	०%	४१
वडा न-३	१८	६२%	०	०%	०	०%	०	०%	०	०%	३	१०%	२९
वडा न-४	१३	३५%	६	१६%	२	५%	१०	२७%	०	०%	३	८%	३७
वडा न-५	५	३१%	१	६%	०	०%	०	०%	०	०%	०	०%	१६
वडा न-६	११	६९%	२	१३%	१	६%	५	३१%	०	०%	०	०%	१६
वडा न-७	१३	७६%	०	०%	१	६%	०	०%	०	०%	०	०%	१७
वडा न-८	११	२७%	१४	३४%	१	२%	१	२%	०	०%	०	०%	४१
वडा न-९	१४	५२%	१	४%	१	४%	१	४%	०	०%	०	०%	२७
जम्मा	८७	३६%	२४	१०%	६	२%	१७	७%	०	०%	३	१%	२४५

कुल उत्तरदाता (२४५) मध्ये ७८ प्रतिशत प्रतिक्रियाहरू परिवार, ५९ प्रतिशत वडा कार्यालयले समुदायमा बालबिवाह रोक्न मद्दत गर्न वा भूमिका खेल्न सक्छ भन्ने जवाफहरू दिएको छ भने त्यसरीनै ३६ प्रतिशत पुलिसले, २३ प्रतिशत पालिकाले र १८ प्रतिशत बाल बालिका स्वयमले समुदायमा बालबिवाह रोक्न मद्दत वा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्न सक्छन् भन्ने प्रतिक्रियाहरू दिएका छन् । यसर्थ यि माथि सुझाएका सरोकारबालहरूसँग समुदायमा रहेका बालबिवाह रोक्न सहकार्य गर्न जरुरी देखिन्छ ।

३.२.१२ बालबिवाह उन्मूलनको लागि समुदायमा काम गर्ने संघसस्थाहरूको जानकारी

तालिका २३: वडागत रूपमा बालबिवाह उन्मूलनको लागि समुदायमा काम गर्ने संघसस्थाहरूको बारेमा जानकारी

वडा नम्बर	थाह भएको	%	थाह नभएको	%	जम्मा	
वडा न-१	४	१९%	१७	८१%	२१	
वडा न-२	२	५%	३९	९५%	४१	
वडा न-३	०	०%	२९	१००%	२९	
वडा न-४	५	१४%	३२	८६%	३७	
वडा न-५	२	१३%	१४	८८%	१६	
वडा न-६	२	१३%	१४	८८%	१६	
वडा न-७	३	१८%	१४	८२%	१७	
वडा न-८	११	२७%	३०	७३%	४१	
वडा न-९	२	७%	२५	९३%	२७	
	जम्मा	३१	१३%	२१४	८७%	२४५

समग्रमा मात्र १३ प्रतिशत (२४५ को ३१) उत्तरदाताले मात्र समुदायमा बालबिवाह र बालबिवाह उन्मूलन गर्ने क्षेत्रमा काम गर्ने संस्थाहरूको बारेमा जानकारी भएको बताएका छन् । वडागत हिसाबले हेर्दा सबै भन्दा बढी वडा नम्बर ८ का २७ प्रतिशत, वडा नम्बर १ का १९ प्रतिशत र वडा नम्बर ७ का १८ प्रतिशतले यस सर्बेक्षणमा भाग लिएका सहभागिहरूलाई समुदायमा बालबिवाह उन्मूलनका क्षेत्रमा काम गर्ने संस्थाको ज्ञान रहेको छ ।

एकाइ ४ निष्कर्ष र सुझाव (Conclusion and Recommendations)

प्लान इन्टरनेशनल नेपालले नेपालका बर्दिया, कालिकोट र जुम्ला जिल्लामा बाल बिवाह, छोटो बिवाह र जबर्जस्ती बिवाह (CEFM) को प्रचलन घटाउन स्थानीय कार्यान्वयन साझेदार गैरसरकारी संस्थाहरूसँगको साझेदारीमा गल्स गेट ईक्वल (GGE) परियोजना कार्यान्वयन गर्दै आएको छ । यो परियोजनाले कालिकोट जिल्लाको रास्कोट, सान्नीत्रिवेणि र नरहरीनाथ पालिकाहरूमा आफ्ना क्रियाकलापहरू कार्यान्वयन गर्दै आएको छ । यस परियोजनाले शिक्षा, आर्थिक सशक्तिकरण, यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य र अधिकार (SRHR) र जीवन सीपको बढ्दो ज्ञान मार्फत आफूलाई सुरक्षित राख्न र आफ्नो भविष्यको बारेमा छनौट गर्न किशोर किशोरी र केटाहरूको एजेन्सी बढाउन खोज्ने बृहत् दृष्टिकोण अपनाएको छ । महत्त्वपूर्ण रूपमा, यस परियोजनाले बाल बिवाह, छोटो बिवाह र जबर्जस्ती बिवाह (CEFM) निम्त्याउने हानिकारक अभ्यासहरू विरुद्ध समुदायहरूको मान्यताहरू परिवर्तन गर्ने लक्ष्य राख्छ र लक्षित युवाहरूलाई मर्यादा र अधिकार प्रदान गर्न र उनीहरूले बिवाह ढिलाइ गर्न नीतिगत वातावरणलाई सुदृढ गर्ने योजना रहेको छ । यस परियोजनाले अभिभावक, बालबालिका, समुदायका व्यक्तिहरू, स्थानीय सरकारी अधिकारीहरू र प्रतिनिधिहरू लगायतका समुदायका नेताहरू र विशेष गरी बाल बिवाह, छोटो बिवाह र जबर्जस्ती बिवाह (CEFM) बारे सचेतना र क्षमता अभिवृद्धिमा केन्द्रित छ । कोभिड-१९ को महामारी प्रतिबन्धका र भौगोलिक स्थानको दुर्गमताका बाबजुद पनि परियोजनाले आफ्नो कार्यक्षेत्र पालिकाहरू बालबिवाह र छोटो बिवाह घटाउन महत्त्वपूर्ण योगदान पुऱ्याएको छ ।

४.१ निष्कर्ष

२४५ घरपरिवार मध्ये समग्रमा ७९ प्रतिशत सहभागिलाई बिवाह गर्ने कानुनी उमेरको बारेमा थाह भएको पाईयो । बिवाह गर्ने कानुनी उमेर थाह भएका (७९ प्रतिशत) मध्ये ५६ प्रतिशत महिला तथा २३ प्रतिशत पुरुषहरूलाई बिवाह गर्ने कानुनी उमेरको बारेमा जानकारी भएको पाईयो ।

सन् २०२० मा ४२ प्रतिशत, सन् २०२१ मा ४० प्रतिशत र सन् २०२२ मा २९ प्रतिशत बाल बिवाहको दर पाईयो । बाल बिवाहको दर सन् २०२० र २०२१ को तुलनामा सन् २०२२ मा उल्लेख्य रूपमा घटेको पाईएको भएतापनि २९ प्रतिशत बाल बिवाह हुनु भनेको जुन नेपालको औषत बाल बिवाह दर (२९ प्रतिशत) बराबर हो ।

सन् २०२२ मा ४८२ जनाको बिवाह भएका थियो भने जसमा १४० बालबिवाहमा पर्दछन् जुन जम्मा बिवाहको २९ प्रतिशत हुन आउँछ भने सन् २०२१ मा यो ४० प्रतिशत र सन् २०२० मा ४२ प्रतिशत थियो । वडागत रूपमा हेर्दा सन् २०२१ मा भन्दा सन् २०२२ मा वडा नम्बर २ मा बाल विवाह बढेको पाईयो भने अरु बाँकि वडाहरूमा बाल बिवाह घटेको पाईयो ।

सन् २०२२ मा २१ प्रतिशत महिलाहरूको र ८ प्रतिशत पुरुषहरूको बाल बिवाह भएको पाईयो । बाल बिवाह सबै भन्दा बढी १५ प्रतिशत तराई जनजाति समुदायमा भएको पाईयो भने ५ प्रतिशत ब्राम्हण क्षत्रि तथा ३ प्रतिशत तराई दलित, २ प्रतिशत पहाडि दलित, १ प्रतिशत मधेशि, १ प्रतिशत पहाडि जनजाति , १ प्रतिशत अन्य र बाँकि अरु समुदायमा भएको पाईयो ।

सन् २०२२ अवधिमा यस पालिकामा जम्मा भएको बिवाह मध्ये करिब ३८ (४८२ मध्ये १८४) प्रतिशत अभिभावकले बिवाह गरी दिएको देखिन्छ भने बाँकि ६२ (५८९ मध्ये २९८) प्रतिशत आफ्नै ईच्छाले बिवाह

गरेको पाईयो । बाल बिवाहको हकमा हेर्ने हो भने ५ प्रतिशत बिवाह अभिभावकले गरी दीएको र बाँकि २४ प्रतिशत आफ्नै ईच्छाले बिवाह गरेको तथ्याङ्कले देखाउछ ।

सन् २०२२ अवधिमा जम्मा बाल बिवाह भएका मध्ये ८३ प्रतिशत आफ्नै ईच्छाले बिवाह गरेको पाईयो भने १७ प्रतिशत अभिभावकले बाल बिवाह गरी दिएको घटना पाईयो । बाल बिवाह मध्ये ५९ प्रतिशत महिलाको र २४ प्रतिशत पुरुषहरूले आफ्नै ईच्छाले बिवाह गरेको पाईयो ।

२० वर्ष उमेर पछि बिवाह भएको (३४२ जना) मध्ये जम्मा ५३ प्रतिशत बिवाहको मात्र बिवाह दर्ता भएको मध्ये २४ प्रतिशत पुरुषहरूको बिवाह दर्ता भएको देखियो भने महिलाहरूको हकमा २९ प्रतिशत बिवाह दर्ता भएको पाईयो ।

सन् २०२२ मा अधिकतम १६ प्रतिशतको बाल बिवाह माध्यामिक तहसम्म अध्ययन गरेकाहरू माझ भएको छ भने १० प्रतिशत बिध्यालय नगएकाहरूमा, ३ प्रतिशत आधारभूत तहसम्म पढाई भएकाहरू माझ बाल बिवाह भएको पाईयो ।

बाँसगढी पालिकामा बाल बिवाह गरेकाहरू मध्ये बिवाहको बेला ९३ जना जो बिध्यालयमा थियो वा जसले पढाईलाई निरन्तरता दिई रहेका थियो भने बिवाह पश्चात मात्र ७८ जसले पढाईलाई निरन्तरता दिई रहेका पाईयो । १५ (१६ प्रतिशत) जनाले बाल विवाह पश्चात पढाई छोडेको पाईयो यसको अर्थ बाल बिवाह कारणले बाल बालिकाहरूको पढाई छोड्ने प्रवृत्ति बढी रहेको प्रमाणित हुन्छ । बाल बिवाह गरेकाहरू मध्ये बिवाह पश्चात सबै भन्दा बढी १७ जना माध्यमिक तह अनि १ जना आधारभूत तह पढ्नेहरूले बाल विवाह पश्चात पढाई छोडेको पाईयो ।

सन् २०२२ मा बिवाह भएका महिलाहरू (२६४) मध्ये १४ प्रतिशत महिलाहरू गर्भवती रहेको पाईयो भने बाल बिवाह गर्नेहरू मध्ये ५ प्रतिशत महिलाहरू गर्भवती भएको पाईएको छ भने २० वर्ष पछि विवाह भएका ९ प्रतिशत महिलाहरू गर्भवति भएको पाईयो ।

६० प्रतिशत सहभागिले हाल पनि बाल बिवाहको चलन बिध्यमान रहेको बताए भने २४ प्रतिशतले बाल बिवाहको चलन नरहेको बताएका छन भने बाँकि १५ प्रतिशत सहभागिहरूले आफूलाई थाह नभएको बताएका छन् ।

८४ प्रतिशत उत्तरहरू आफ्नै ईच्छाले भागेर बिवाह गर्ने भएकोले, ३० प्रतिशत उत्तरहरू सामाजिक सँजालको बढ्दो प्रयोगको कारणले, २९ प्रतिशत उत्तरहरू गरीबीको कारणले, २६ प्रतिशत उत्तरहरू साथिहरूको लहलहैमा लागेर बिवाह गर्ने गरेकोले र १३ प्रतिशत उत्तरहरू सामाजिक परम्पराको कारणले यस समुदायमा हाल पनि बाल बिवाह हुने बताईन् ।

४८ प्रतिशत उत्तरहरू बाल वालिकाहरूलाई जनचेतना जगाएर, ४५ प्रतिशत उत्तरहरू अभिभावकहरूलाई जनचेतना जगाएर, ३७ प्रतिशत उत्तरहरू समुदायमा कडा कानुन लागु गरेर, ४० प्रतिशत उत्तरहरू अनिवार्य शिक्षा लागु गरेर र १८ प्रतिशत उत्तरहरू समुदायमा मेडियाबाट जनचेतना जगाएर समुदायमा रहेको बाल बिबाहको चलन अन्त्य गर्न सक्ने बताईन् ।

सबै भन्दा बढी ६६ प्रतिशत उत्तरहरू स्वास्थ्य सम्बन्धी समस्या आउने, ५६ प्रतिशत उत्तरहरू छिटो गर्भवती र बच्चा जन्मिने, ३६ प्रतिशत उत्तरहरू बिध्यालय जान छोड्ने वा पढाई छोड्ने, ३५ प्रतिशत काम तथा जिम्मेवारी बढ्ने र २३ प्रतिशत उत्तरहरू आर्थिक समस्या हुने बाल बिवाहका मुख्य नकारात्मक असरहरू हुने बताएका छन् ।

सबै भन्दा बढी ८३ प्रतिशत उत्तरहरु बिवाह दर्ता नहुने, २८ प्रतिशत उत्तरहरु बिवाह स्वतः बिवाह बदर हुने, २२ प्रतिशत उत्तरहरु कैद र जरिवाना (तीन वर्ष र तीस हजार रुपैया सम्म गर्ने र गराउने दुबैलाई) र १४ प्रतिशत उत्तरहरु २० वर्ष भन्दा अगाडी केटा वा केटीलेबिवाह गर्नु हुँदैन वा गराउनु हुँदैन भन्ने जानकारी भएको पाईयो । कुल उत्तरदाता (२४५) मध्ये मात्र २% (६ जना) लाई मात्र चारवटै (बिवाह दर्ता नहुने, बिवाह स्वतः बदर हुने, कानुनी जरिवाना र कैद (तीस हजार रुपैयाँ जरिवानासहित ३ वर्ष) र सोभन्दा कम उमेरमा बिवाह गर्न नपाइने (केटी र केटाहरूका लागि २० वर्षको उमेर) बाल बिवाहको कानुनी प्रावधान रहेको जानकारी भएको पाईयो ।

सबै भन्दा बढी ७७ प्रतिशत उत्तरहरु पुलिसमा, ५३ प्रतिशत उत्तरहरु पालिका तथा वडा कार्यालयमा, १७ प्रतिशत उत्तरहरु बाल अधिकार समितीमा, १५ प्रतिशत उत्तरहरु निगरानी समूहमा र ९ प्रतिशत उत्तरहरु बाल हेल्पलाईनमा बाल बिवाह भएमा रिपोर्ट गर्नु पर्छ भन्ने जानकारी भएको पाईयो भने १३ प्रतिशत सहभागीहरुले बाल बिवाह भएमा कहाँ रिपोर्ट गर्ने भन्ने बारेमा थाहा नभएको बताएको पाईयो ।

कुल उत्तरदाता (२४५) मध्ये ७८ प्रतिशत प्रतिक्रियाहरू परिवार, ५९ प्रतिशत वडा कार्यालयले समुदायमा बालबिवाह रोक्न मद्दत गर्न वा भूमिका खेल्न सक्छ भन्ने जवाफहरु दिएको छ भने त्यसरीनै ३६ प्रतिशत पुलिसले, २३ प्रतिशत पालिकाले र १८ प्रतिशत बाल बालिका स्वयमले समुदायमा बालबिवाह रोक्न मद्दत वा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्न सक्छन् भन्ने प्रतिक्रियाहरू दिएकाछन् ।

मात्र १३ प्रतिशत (२४५ को ३१) उत्तरदाताले मात्र समुदायमा बालबिवाह र बालबिवाह उन्मूलन गर्ने क्षेत्रमा काम गर्ने संस्थाहरूको बारेमा जानकारी भएको बताएका छन् ।

४.२ सुझाव

बाल बिवाहको चलन भएको वडाहरुमा विशेष योजना बनाएर वडा कार्यालयहरु तथा पालिकासँग मिलेर बाल बिवाह उन्मूलनको लागि काम गर्नु पर्ने देखिन्छ । साथै बाल बिवाह को चलन बढी भएको समुदायहरु जस्तै तराई जनजाति समुदाय भएको गाउँहरुमा विशेष योजना बनाएर बाल बिवाह उन्मूलनको लागि काम गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

बाल बिवाहभै सकेका बाल बालिकाहरुलाई लक्षित गरी बाल बिवाह भएता पनि ढिलो गर्भवति हुने वा ढिलो बच्चा जन्माउने विषयमा सचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

२४५ घरपरिवार मध्ये समग्रमा ७९ प्रतिशत सहभागिलाई बिवाह गर्ने कानुनी उमेरको बारेमा थाहा भएको पाईयो । बिवाह गर्ने कानुनी उमेर थाहा भएका (७९ प्रतिशत) मध्ये ५६ प्रतिशत महिला तथा २३ प्रतिशत पुरुषहरुलाई बिवाह गर्ने कानुनी उमेरको बारेमा जानकारी भएको पाईयो । यसर्थ कम जानकारी भएका समुदायमा पुरुषहरुलाई लगायत बाल बालिकाहरु सबैलाई बिवाह गर्ने कानुनी उमेरको बारेमा जनचेतना जगाउनु पर्ने देखिन्छ ।

सन् २०२२ अवधिमा जम्मा बाल बिवाह भएका मध्ये ८३ प्रतिशत आफ्नै ईच्छाले बिवाह गरेको पाईयो भने १७ प्रतिशत अभिभावकले बाल बिवाह गरी दिएको घटना पाईयो । बाल बिवाह मध्ये ५९ प्रतिशत महिलाको र २४ प्रतिशत पुरुषहरुले आफ्नै ईच्छाले बिवाह गरेको पाईयो । तसर्थ यो समुदायमा रहेका बाल बालिकाहरुलाई बाल बिवाहले जिवनमा पार्ने नकारात्मक असरहरुको बारेमा जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरु बढी जोड दिएर सञ्चालन गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

२० वर्ष उमेर पछि बिवाह भएको (३४२ जना) मध्ये जम्मा ५३ प्रतिशत बिवाहको मात्र बिवाह दर्ता भएको मध्ये २४ प्रतिशत पुरुषहरुको बिवाह दर्ता भएको देखियो भने महिलाहरुको हकमा २९ प्रतिशत बिवाह दर्ता भएको पाईयो । तसर्थ बिवाह दर्ता कम भएको समुदायमा वडा तथा पालिकासँग हातेमालो गरी बिवाह दर्ता अभियान चलाउनुको साथै अरु समुदायमा पनि बिवाह दर्ताको महत्व बुझाउनु पर्ने देखिन्छ ।

बाँसगढी पालिकामा बाल बिवाह गरेकाहरु मध्ये बिवाहको बेला ९३ जना जो बिध्यालयमा थियो वा जसले पढाईलाई निरन्तरता दिई रहेका थियो भने बिवाह पश्चात मात्र ७८ जसले पढाईलाई निरन्तरता दिई रहेका पाईयो । १५ (१६ प्रतिशत) जनाले बाल विवाह पश्चात पढाई छोडेको पाईयो यसको अर्थ बाल बिवाह कारणले बाल बालिकाहरुको पढाई छोड्ने प्रबृति बढी रहेको प्रमाणित हुन्छ । बाल बिवाह गरेकाहरु मध्ये बिवाह पश्चात सबै भन्दा बढी १७ जना माध्यमिक तह अनि १ जना आधारभूत तह पढ्नेहरुले बाल विवाह पश्चात पढाई छोडेको पाईयो । तसर्थ बाल बिवाहको चलन बढी भएको समुदायहरुमा बाल बिवाह पश्चात शिक्षाबाट बन्चित हुने कुराको जनचेतना जगाउनु पर्ने देखिन्छ भने शिक्षामा बढी जोड दिनु पर्ने देखिन्छ ।

सन् २०२२ मा बिवाह भएका महिलाहरु (२६४) मध्ये १४ प्रतिशत महिलाहरु गर्भवती रहेको पाईयो भने बाल बिवाह गर्नेहरु मध्ये ५ प्रतिशत महिलाहरु गर्भवती भएको पाईएको छ भने २० वर्ष पछि विवाह भएका ९ प्रतिशत महिलाहरु गर्भवति भएको पाईयो । तसर्थ समुदायमा कम उमेरमा गर्भवति भएमा यसले आमा र बच्चामा निम्त्याउन सक्ने नकारात्मक असरहरुको बारेमा जनचेतना जगाउनु पर्ने देखिन्छ ।

कुल उत्तरदाता (२४५) मध्ये मात्र २% (६ जना) लाई मात्र चारवटै (बिवाह दर्ता नहुने, बिवाह स्वतः बदर हुने, कानुनी जरिवाना र कैद (तीस हजार रुपैयाँ जरिवानासहित ३ वर्ष) र सोभन्दा कम उमेरमा बिवाह गर्न नपाइने (केटी र केटाहरुका लागि २० वर्षको उमेर) बाल बिवाहको कानुनी प्रावधान रहेको जानकारी भएको पाईयो । तसर्थ यस क्षेत्रमा पनि ति समुदायहरुमा व्यापक जनचेतना जगाउनु वडा कार्यालय, पालिका र स्थानीय सँञ्चार माध्यमहरुसँग मिलेर काम गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

८४ प्रतिशत उत्तरहरु आफ्नै ईच्छाले भागेर बिवाह गर्ने भएकोले, ३० प्रतिशत उत्तरहरु सामाजिक सँजालको बढ्दो प्रयोगको कारणले, २९ प्रतिशत उत्तरहरु गरीबीको कारणले, २६ प्रतिशत उत्तरहरु साथिहरुको लहलहैमा लागेर बिवाह गर्ने गरेकोले र १३ प्रतिशत उत्तरहरु सामाजिक परम्पराको कारणले यस समुदायमा हाल पनि बाल बिवाह हुने गरेको उत्तरहरु प्राप्त भएका छन यसर्थ यि कारइहरुलाई मध्यनजर गरी जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरु व्यापकरुपमा सञ्चालन गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

सबै भन्दा बढी ७७ प्रतिशत उत्तरहरु पुलिसमा, ५३ प्रतिशत उत्तरहरु पालिका तथा वडा कार्यालयमा, १७ प्रतिशत उत्तरहरु बाल अधिकार समितीमा, १५ प्रतिशत उत्तरहरु निगरानी समूहमा र ९ प्रतिशत उत्तरहरु बाल हेल्पलाईनमा बाल बिवाह भएमा रिपोर्ट गर्नु पर्छ भन्ने जानकारी भएको पाईयो भने १३ प्रतिशत सहभागिहरुले बाल बिवाह भएमा कहाँ रिपोर्ट गर्ने भन्ने बारेमा थाहा नभएको बताएको पाईयो । यो समुदायमा बाल बिवाह भएमा रिपोर्ट गर्ने सम्यन्त्रको बारेमा कम जानकारी भएको देखिएकोले मिडिया मार्फत व्यापक जानकारी दिन सकेमा राम्रो हुन्छ ।

कुल उत्तरदाता (२४५) मध्ये ७८ प्रतिशत प्रतिक्रियाहरु परिवार, ५९ प्रतिशत वडा कार्यालयले समुदायमा बालबिवाह रोक्न मद्दत गर्न वा भूमिका खेल्न सक्छ भन्ने जवाफहरु दिएको छ भने त्यसरीनै ३६ प्रतिशत पुलिसले, २३ प्रतिशत पालिकाले र १८ प्रतिशत बाल बालिका स्वयमले समुदायमा बालबिवाह रोक्न मद्दत वा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्न सक्छन् भन्ने प्रतिक्रियाहरु आए अनुरूप यि समुदायहरुसँग हातमा हात मिलाएर काम गर्न सकेमा बाल बिवाह अन्त्य गर्न सकिन्छ ।